

VLAAMSE RAAD

ZITTING 1995-1996

7 FEBRUARI 1996

VOORSTEL VAN RESOLUTIE

— van mevrouw Riet Van Cleuvenbergen, mevrouw Patricia Ceysens,
de heer Peter De Ridder, mevrouw Nelly Maes en mevrouw Vera Dua —

betreffende armoedebestrijding

TOELICHTING

DAMES EN HEREN,

Ongeveer een jaar geleden werd het Algemeen Verslag over de Armoede publiek gemaakt. Dat rapport schetst de schrijnende problemen waarmee armen in onze samenleving geconfronteerd worden en geeft ook de terreinen aan waar dringend politiek werk verricht moet worden om armoede te bannen.

Ondanks de grote politieke consensus over de noodzaak om oplossingen te vinden voor de armoede, blijkt dat de realisatie van de aanbevelingen van dat rapport uiterst traag verloopt.

De armoedeproblematiek is niet louter een vrouwenzaak, maar in de praktijk blijkt dat vooral vrouwen geconfronteerd worden met de gevolgen van armoede en dat vooral vrouwen de zorg dragen voor het creëren van betere toekomstmogelijkheden voor hun kinderen.

Daarom besliste de Werkgroep Vrouwen van de Vlaamse Raad tijdens de vorige zittingsperiode het thema "Vrouwen en armoede" grondig te bestuderen. Op 27 februari 1995 en 10 maart 1995 werden hoorzittingen georganiseerd waarbij zowel wetenschappers als hulpverleners gehoord werden. Er was tevens een belangrijke inbreng van de armsten zelf, via getuigenissen (zie bijlage).

Door de hoorzittingen was het mogelijk een beeld te krijgen van de concrete problemen. Er kon ook worden nagegaan welke beleidsdomeinen de armen zelf als prioriteit naar voren schoven met het oog op het oplossen van de armoedeproblematiek.

Wij, als Werkgroep Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen, willen in deze zittingsperiode dit werk voortzetten, niet alleen omdat wij daarmee onze beloftes ten aanzien van de Vierde Wereld willen nakomen, maar ook omdat wij van mening zijn dat het bestaan van armoede in onze samenleving een onrecht is dat vele vrouwen treft. Het is onze verantwoordelijkheid voor dit probleem effectieve oplossingen uit te werken.

De Werkgroep Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen wil hierbij een stimulerende rol vervullen in de Vlaamse Raad, zodat er prioritair werk wordt gemaakt van een effectieve armoedebestrijding, gebaseerd op de aanbevelingen uit het Algemeen Verslag over de Armoede.

Vandaar dat deze resolutie ook een engagement ten aanzien van de eigen werking inhoudt, waarbij alle commissies die betrokken zijn bij armoedethema's, zich ertoe verbinden de armoedeproblematiek bij voorrang op de agenda te plaatsen en indien mogelijk initiatieven te nemen of voorstellen te formuleren, die tegemoetkomen aan de problemen van de armen.

Tevens wordt in deze resolutie aan de Vlaamse regering gevraagd om op korte termijn een armoede-actieplan op te stellen, dat dezelfde doelstellingen nastreeft.

Een permanente dialoog met de armen en hun vertegenwoordigers op alle niveaus is daarbij van essentieel belang, zodat nagegaan kan worden of de voorgestelde maatregelen wel degelijk aansluiten bij de werkelijke problemen.

Dat is trouwens ook een belangrijke aanbeveling van de Interparlementaire Werkgroep Armoede, waarin ook leden van de Vlaamse Raad zetelen.

Uit de hoorzittingen bleek dat het onbegrip ten aanzien van armoede bij de hulpverleningssector en de maatschappelijke diensten een zeer belangrijk knelpunt is.

Armen lopen regelmatig met de kop tegen de muur in hun contacten met administraties en hulpverleners omdat die onvoldoende de armoedeproblemen kennen of geen begrip kunnen opbrengen voor armoedesituaties. Armen worden dikwijls geculpabiliseerd en vernederd, waardoor ze hun vertrouwen in officiële instanties verliezen. Daardoor krijgen ze de dienstverlening niet waar ze in feite recht op hebben. Een mentaliteitswijziging is hier dringend nodig en een betere en aangepaste opleiding van de hulpverleners is essentieel.

Ook de inschakeling van zogenaamde ervaringsdeskundigen (dit zijn personen die zelf armoedesituaties hebben meegemaakt) kan nuttig zijn. Ervaringsdeskundigen kunnen zich beter inleven in de problemen van de armsten en zo signaleren wanneer een voorgestelde oplossing niet aansluit bij de reële problemen.

De inschakeling van ervaringsdeskundigen wordt trouwens op beperkte schaal reeds toegepast met positief resultaat.

Armoede heeft te maken met diverse aspecten van de samenleving : als er oplossingen worden gezocht, zullen er op diverse beleidsdomeinen maatregelen genomen moeten worden. Het is evident dat de algehele economische situatie een belangrijke rol speelt. Het probleem van armoede is voor een groot deel te reduceren tot een inkomensprobleem en juist

daarom is het aanpakken van de werkloosheid zeker prioritaair. Zoals ook blijkt uit de studies van professor Vrancken zijn werkloosheid en een lage scholingsgraad de belangrijkste armoede-risicofactoren. Zeker voor de vele alleenstaande vrouwen met kinderen is economische zelfstandigheid een belangrijk punt.

Uit de hoorzittingen is ook gebleken dat vooral bij vrouwen de schrik voor plaatsing van kinderen wegens armoedesituaties zeer sterk leeft. De ervaringen met plaatsingsdiensten, jeugdrechtbank en Comités van Bijzondere Jeugdzorg zijn zeer negatief.

Armen hechten zeer veel belang aan hun gezin ; zij willen voor hun kinderen een betere toekomst en zij vinden het een onrecht dat hun kinderen worden geplaatst in een instelling of een pleeggezin, alleen maar omdat ze leven in een armoedesituatie. Dergelijke praktijken veroorzaken persoonlijke drama's en accentueren het negatieve zelfbeeld bij de ouders, wat de neerwaartse spiraal alleen maar versterkt.

Plaatsing is trouwens een dure zaak voor de gemeenschap, terwijl in bepaalde gevallen via gezinsbegeleiding een oplossing gevonden kan worden voor gezinsproblemen die een gevolg zijn van armoede.

Uit de hoorzittingen is eveneens gebleken dat voor vrouwen de huisvestingssituatie van groot belang is.

Lamentabele woonomstandigheden liggen dikwijls aan de basis van zeer veel problemen, bijvoorbeeld leermoeilijkheden bij kinderen, gezondheidsproblemen, agressie enzovoort.

Er werd ook geconstateerd dat juist de allerarmsten in de praktijk geen gebruik maken van de voorzieningen van de sociale huisvesting. Zij zijn dan overgeleverd aan de willekeur van de privé-huurmarkt waar de prijs-kwaliteit-verhouding te wensen overlaat.

Verder moeten er ook maatregelen genomen worden op het vlak van onderwijs en gezondheidszorg zodat ook op die terreinen de rechten van iederen, dus ook van de armen, gewaarborgd zijn.

Riet VAN CLEUVENBERGEN

Patricia CEYSENS

Peter DE RIDDER

Nelly MAES

Vera DUA

VOORSTEL VAN RESOLUTIE

De Vlaamse Raad,

– overwegende dat een jaar geleden het Algemeen Verslag over de Armoede werd uitgegeven en dat in dat rapport de belangrijkste armoedeproblemen worden gesignaleerd en concrete beleidsvoorstellen worden geformuleerd ;

– overwegende dat dit Algemeen Verslag over de Armoede een concrete basis vormt voor het uitwerken van maatregelen tot bestrijding van armoede en dat dit rapport gebaseerd is op een belangrijke inbreng van de armen zelf ;

– overwegende dat op alle politieke niveaus besloten werd aan de realisatie van de voorstellen uit het Algemeen Verslag over de Armoede absolute prioriteit te verlenen ;

– overwegende dat de uitwerking van maatregelen tot bestrijding van de armoede in Vlaanderen dan ook een prioritaire opdracht moet zijn voor hem en de Vlaamse regering ;

– overwegende dat wegens de slechte economische situatie en de hoge werkloosheid het risico op armoede sterk toeneemt, in het bijzonder voor laaggeschoolden en alleenstaande vrouwen met kinderen ;

– overwegende dat de plaatsing van kinderen wegens armoedesituaties vooral door vrouwen als een schrijnend onrecht wordt ervaren ;

– overwegende dat ook de situatie op het vlak van huisvesting door de armen zelf als een zeer dringend probleem werd aangehaald ;

– overwegende dat op diverse andere terreinen maatregelen genomen moeten worden ter bestrijding van de armoede, onder meer op het vlak van onderwijs en gezondheidszorg ;

– overwegende dat de armen het essentieel vinden dat zij als partners betrokken worden bij de uitwerking van maatregelen tot bestrijding van de armoede ;

– beslist dat

1° de diverse betrokken commissies van de Vlaamse Raad de armoedeproblematiek bij voorrang op hun agenda plaatsen ;

2° de diverse betrokken commissies op basis van het Algemeen Verslag over de Armoede een agenda en een prioriteitenlijst opstellen van beleidsdomeinen waar dringend maatregelen genomen moeten worden om de armoede te bestrijden ;

3° de diverse betrokken commissies zich ertoe engageren om binnen een vastgestelde termijn initiatieven te nemen om de armoedeproblematiek in Vlaanderen te verhelpen en dat daarbij gestreefd wordt naar een goede coördinatie en rapportering van de werkzaamheden ;

4° bij het uitwerken van voorstellen tot armoedebestrijding de betrokken commissies op geregelde tijdstippen overleg plegen met vertegenwoordigers van de armen ;

5° in het bijzonder op het vlak van het creëren van werkgelegenheid, de plaatsing van kinderen wegens armoedesituaties, de huisvesting, het onderwijs en de gezondheidszorg maatregelen genomen moeten worden, aangezien de armen die problemen als prioritair naar voren schuiven ;

– vraagt aan de regering dat

1° prioritair op basis van het Algemeen Verslag over de Armoede een Vlaams actieprogramma voor armoedebestrijding wordt opgesteld en aan hem wordt voorgelegd ;

2° bij het nemen van maatregelen op de diverse beleidsdomeinen armoede-effectenrapporten worden opgesteld, in het bijzonder in de sector van de sociale huisvesting ;

3° onderzocht wordt waar op efficiënte wijze ervaringsdeskundigen ingeschakeld kunnen worden in de werking van de officiële instanties die regelmatig in contact staan met de armen. Dat geldt bijvoorbeeld voor OCMW's, sociale diensten, sociale huisvestingsmaatschappijen, buurtcentra, jeugdbeschermingsdiensten enzovoort.

Riet VAN CLEUVENBERGEN

Patricia CEYSENS

Peter DE RIDDER

Nelly MAES

Vera DUA

BIJLAGE

HOORZITTINGEN OVER VROUWEN EN ARMOEDE

(27 februari en 10 maart 1995)

VERSLAG

**namens de Werkgroep Vrouwen
uitgebracht door mevrouw A. Gijsbrechts-Horckmans**

INHOUDSTAFEL

1. Vergadering van 27 februari 1995	12
1.1. Uiteenzetting door de heer J. Vranken	12
1.2. Vragen van de leden en antwoord van de spreker	18
1.3. Uiteenzetting door de heer P.-M. Neirinckx	19
1.4. Uiteenzetting door mevrouw A. Willaert	22
1.5. Vragen van de leden en antwoord van de sprekers	24
2. Vergadering van 10 maart 1995	26
2.1. Uiteenzetting door mevrouw M. L' Eau	26
2.2. Uiteenzetting door mevrouw M. Hens	28
2.3. Uiteenzetting door mevrouw L. Goossens	30
2.4. Uiteenzetting door mevrouw L. Trienpont	32
2.5. Uiteenzetting door mevrouw P. Vanhamel	33
2.6. Bespreking	35

Spreekers :

Op 27 februari 1995 :

- mevrouw B. Cantillon (Centrum voor Sociaal Beleid UFSIA) ; verontschuldigd wegens ziekte
- de heer J. Vranken (hoogleraar UFSIA)
- de heer P.-M. Neirinckx (Vlaams coördinator van het Algemeen Verslag over de Armoede)
- mevrouw A. Willaert (Beweging ATD Vierde Wereld, medewerker Algemeen Verslag)

Op 10 maart 1995 :

- mevrouw M. L'Eau (VFIK-project kansarme vrouwen Ledeberg)
- mevrouw L. Goossens (De Cirkel)
- mevrouw M. Hens (Beweging van mensen met laag inkomen en kinderen)
- mevrouw L. Trienpont (coördinator kansarmoedeprojecten Kind en Gezin)
- mevrouw P. Vanhamel (projectleider van Horizon en van de ervaringsdeskundigen van Kind en Gezin)

De hoorzitting in de Werkgroep Vrouwen over vrouwen en armoede had plaats op 27 februari en 10 maart 1995.

1. Vergadering van 27 februari 1995

1.1. Uiteenzetting door de heer J. Vranken

1. In mijn uiteenzetting probeer ik vooral een raamwerk te bieden. Bij de studie van de armoede hanteer ik, sinds een kwarteeuw ondertussen, volgende fundamentele inzichten :

– dat we onze aandacht bij de studie van de armoede moeten richten naar de productieprocessen van de armoede. Dat betekent dat ook een effectief beleid zich in de eerste plaats daarmee moet bezig houden ;

– dat "armen" dientengevolge, sociaal gezien, de slachtoffers zijn van maatschappelijke structuren en processen ;

– dat we "arm" wellicht niet als een substantief horen te gebruiken, maar als een adjectief. Er bestaat niet zoiets als een welbepaalde bevolkingsgroep van armen, arm zijn is wel een kenmerk van bepaalde delen van bevolkingsgroepen.

2. We berekenen nu al enige tijd het armoederisico (AR) voor een selectie van gezinstypes en kenmerken van de gezinshoofden of -leden¹.

Het bestaanonzekerheidsrisico (BOR) en armoederisico (AR) naar sociale kenmerken, België, 1985-1988-1992

	Armoederisico (AR) volgens EU-norm		
	1985	1988	1992
Totale populatie	100	100	100
Niet-tewerkgesteld gezinshoofd :			
– algemeen	179	188	185
– werkloos	434	549	400
– arbeidsongeschikt	175	251	197
– gepensioneerd	108	107	130
Tewerkgesteld gezinshoofd	48	32	40
Onderwijsniveau gezinshoofd :			
– alleen lager onderwijs	151	151	160
– universiteit	57	11	10
Geslacht gezinshoofd :			
– vrouw	103	116	100
– man	100	93	100
Nationaliteit gezinshoofd :			
– Belg	93	91	87
– Niet EU	356	242	312

¹ Voor meer gedetailleerde informatie hierover een overzicht van alles wat over armoede in Vlaanderen geweten is, verwijs ik naar de "Jaarboeken Armoede en Sociale Uitsluiting".

De derde en meest recente editie is : VRANKEN J. , GELDOLF, D., VAN MENXEL, G., *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 1995*, ACCO, Leuven/Amersfoort, 1994, 252 p.

	Armoederisico (AR) volgens EU-norm		
	1985	1988	1992
Gezinstype :			
– alleenstaande bejaarde	82	105	108
– alleenstaande actieve	95	63	58
– bejaard koppel	189	132	193
– twee actieven met kind(eren)	105	113	72
– één actieve met kind(eren)	167	250	164
Aantal tewerkgestelden :			
– geen	193	209	212
– één	79	58	72
– twee	28	18	7
– drie of meer	15	0	28
Aantal inkomenstrekken :			
- eenverdienersgezinnen	149	165	158
Socio-professionele categorie gezin :			
– ongeschoold arbeider	133	158	165
Burgerlijke staat gezinshoofd :			
– ongehuwd	131	102	127
– weduwstaat	77	105	85
– gescheiden	149	142	68
– gehuwd	97	91	100
Leeftijd gezinshoofd :			
- tussen 16 en 24 jaar	198	347	318
- tussen 25 en 49 jaar	98	86	75
- tussen 50 en 64 jaar	70	65	80
- tussen 65 en 74 jaar	113	114	120
- 75 jaar en ouder	154	151	158

Bron : Eigen berekeningen op basis van CSB (Cantillon, e.a., 1993 : 22 en 23)

Sommige sociale kenmerken verhogen het risico op bestaansonzekerheid drastisch, waar andere dit risico sterk beperken. Welke groepen worden nu het meest getroffen ? We nemen de toestand in 1992 als uitgangspunt.

De socio-professionele inschakeling blijkt veruit de belangrijkste factor te zijn die de huishoudens behoedt tegen armoede. Huishoudens met een gezinshoofd dat niet tewerkgesteld is, lopen gemiddeld een armoederisico dat 4,5 keer groter is. Sommige vormen van "niet-tewerkstelling" zijn bijzonder risicorijk. Bij huishoudens met een werkloos gezinshoofd is het armoederisico (AR 400) 10 keer groter dan bij huishoudens met een tewerkgesteld gezinshoofd (AR 40). Het belang van de tewerkstelling wordt ook bevestigd door het afnemend bestaansonzekerheidsrisico bij een stijgend aantal tewerkgestelden in het huishouden. Evenzeer blijken eenverdieners het aanzienlijk moeilijker te hebben. Het onderwijsniveau sluit hierbij aan met een AR van 160 voor gezinshoofden met een laag scholingsniveau. Ongeveer eenzelfde score wordt behaald door ongeschoolde arbeiders.

Opvallend is de rol die het gezinstype speelt : eenoudergezinnen, actieve alleenstaanden en bejaarde alleenstaanden behoren tot de hogere risicogroepen, in tegenstelling tot de gezinnen met twee actieven én kinderen.

De burgerlijke staat van het gezinshoofd geeft eveneens een verschillend armoederisico : bij ongehuwden ligt dit hoger dan het gemiddelde. Opvallend is wel dat het armoederisico van huishoudens met een vrouwelijk gezinshoofd niet hoger is dan dat voor gezinnen met een man aan het hoofd. Uit de cijfers van 1992 blijkt dat het geslacht op zich geen invloed heeft op het AR. Ook leeftijd is een risicoverhogende factor : (hoog)bejaarden en vooral jonge gezinnen blijken aanzienlijk meer risico te lopen. Ten slotte hebben gezinshoofden met een nationaliteit van buiten de Europese Unie een AR dat 3,6 maal groter is dan dat van Belgische gezinshoofden.

Wat is nu de evolutie in de tijd ? We kunnen dit op twee manieren bekijken. Vooreerst kan vergeleken worden hoe het armoederisico voor elke categorie op zich evolueert tussen de drie meetmomenten. Vervolgens kan worden nagegaan in welke mate de bestaansonzekerheids- en armoederisico's van bijzondere categorieën op ieder meetmoment sterker of zwakker zijn dan het gemiddelde risico voor alle huishoudens.

Bij de evolutie doorheen de tijd binnen iedere categorie, stellen we vast dat het armoederisico daalt bij eenoudergezinnen, gescheiden gezinshoofden, gezinnen met twee kinderen, huishoudens met een werkloos of arbeidsongeschikt gezinshoofd en bij meerinkomensgezinnen. Omgekeerd stijgt het armoederisico bij eeninkomensgezinnen, arbeiders, lagergeschoolden en bejaarden. Daarentegen is in bijna geen enkele categorie een gevoelige stijging opgetreden van de bestaansonzekerheid tegenover de vorige jaren. Ofwel registreert men een daling ofwel een stabilisering. De verklaring voor deze vaststelling ligt voor een groot deel in de relatieve daling van de sociale levensminima per huishoudtype. Deze worden volgens de zogenaamde subjectieve methode afgeleid van de gezinnen, die van zichzelf vinden dat ze eerder moeilijk kunnen rondkomen met hun inkomen. Dit deed ons al veel eerder de hypothese formuleren dat er blijkbaar een tijds kloof is tussen het aspiratieniveau van deze Belgische huishoudens en de veranderingen in hun inkomenspeil.

Wanneer we voor de verschillende categorieën de toestand in 1992 en 1985 vergelijken met het algemene risico in de respectievelijke jaren, stellen we evenwel vast dat de kloof tussen de 'sterken' en de 'zwakken' veeleer gegroeid is. Het AR van huishoudens met een tewerkgesteld gezinshoofd, met een mannelijk gezinshoofd, met een gehuwd gezinshoofd is gedaald ; dat van huishoudens met een niet-tewerkgesteld gezinshoofd (in het bijzonder met een werkloos gezinshoofd), met een laaggeschoold gezinshoofd, of met een hoogbejaard gezinshoofd is sterk gestegen of hetzelfde gebleven.

We hebben het tot nog toe enkel over afzonderlijke kenmerken gehad. Het is evenwel duidelijk dat huishoudens die risicofactoren cumuleren, zeer moeilijk kunnen vermijden dat ze (langdurig) in armoede terechtkomen. Uit het onderzoek van mevrouw Dehaes (CBGS) blijkt bijvoorbeeld dat de combinatie van werkverlies en gezinsontbinding of scheiding de belangrijkste oorzaak is om arm te worden.

Ten slotte kunnen we ook hier een onderscheid maken tussen mensen die zich gedurende een kortere of een langere periode in een toestand van armoede bevinden. Dat bestaansonzekerheid op een bepaald tijdstip een goede voorspeller is van de armoede in een latere periode wordt bevestigd in het panel-onderzoek van het Centrum voor Sociaal Beleid (CSB). Huishoudens met een hoog armoederisico op één bepaald ogenblik hebben ook een hoger dan gemiddeld risico op langdurige armoede. Beschouwd over de periode 1985-1992 blijken huishoudens met een bejaard, werkloos, ziek of gehandicapt gezinshoofd, alleenstaande ouders en huishoudens zonder tewerkgestelden te behoren tot de hoge risicogroepen. Bovendien komen in het profiel van de langdurige armoede de zwakke groepen nog duidelijker tot uiting : langdurige armoede wordt meer dan de tijdelijke armoede gekenmerkt door de afwezigheid van een arbeidsinkomen. Dat betekent evenwel niet dat alle groepen met een hoge armoedegraad dezelfde donkere toekomstperspectieven hebben. De jonge huishoudens die op één moment behoren tot de hoogste armoederisicogroepen, hebben overwegend goede kansen om de situatie na een relatief korte periode te ontgroeien (zie onderzoek mevrouw Dehaes).

3. Kenmerken van de bestaansminimumtrekkers

In augustus 1994 waren 56 percent van de bestaansminimumtrekkers vrouwen, tegenover 44 percent mannen. Waar in de tweede helft van de jaren '80 het aantal vrouwelijke bestaansminimumtrekkers toenam, om in 1989 boven de 60 percent te komen, is er sindsdien een geleidelijke stijging van het aandeel mannen.

Een zeer belangrijk deel van de bijstandstrekkers zijn jongvolwassenen. Of men nu de dagpopulatie bekijkt of men kijkt naar de leeftijd bij het begin van een bijstandscarrière, de jongste leeftijdsgroepen halen altijd de bovenhand. Twee derde van de OCMW-cliënten heeft een bijstandsdossier vóór hun veertigste. Eén op drie is jonger dan dertig jaar wanneer ze voor het eerst bij het OCMW aankloppen. Bijna één cliënt op vijf is op dat ogenblik zelfs jonger dan vijftientig jaar, waardoor de jongste leeftijdscategorie meteen een recordscore behaalt.

De evolutie in de tijd voor de totale populatie toont dat het aantal bestaansminimumtrekkers van jonger dan 30 jaar lichtjes daalde in de periode 1987-1989, van 26,7 percent in 1987 naar 24,8 percent in 1989. Daarna is er een sterke stijging tot 33,6 percent in 1995. Vanaf 1990 telt de leeftijdsgroep beneden 25 jaar veruit het grootste aandeel van alle leeftijdsgroepen, oplopend tot 22,9 percent in 1994. Deze stijging wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de verlaging van de meerjarigheid tot 18 jaar, waardoor deze jongeren ook bestaansminimumgerechtigd werden. Opnieuw blijken hier opvallende regionale verschillen : in 1994 bedraagt het aandeel minder dan 25-jarigen 27 percent in Wallonië, 21,5 percent in Brussel en 18,7 percent in Vlaanderen. In elk gewest is er een sterk stijgende trend ten opzichte van vorige jaren : de stijging tussen 1990 en 1994 bedraagt respectievelijk 11,2 percent, 8,7 percent en 10,5 percent.

Het onderwijsniveau van de bestaansminimumtrekkers is zeer laag. In het recente CBGS-onderzoek bleek dat meer dan zes bestaansminimumtrekkers op tien alleen lager onderwijs hebben genoten of het zelfs niet hebben voltooid. Bij ruim drie vierde van de populatie reikt het behaalde diploma niet verder dan het lager middelbaar onderwijs. Vooral de scholingsgraad van de vrouwen is zeer laag : zeven op tien bleven steken in het lager onderwijs. Terwijl nog 11 percent mannen hoger onderwijs heeft gevolgd, is dit aandeel bij de vrouwen slechts 3 percent.

Een laatste reeks kenmerken van de bestaansminimumtrekkers betreft de burgerlijke staat en de gezinscomponenten. De meerderheid van de bestaansminimumtrekkers ontvangt de uitkering voor alleenstaanden met of zonder kinderen : 69, 3 percent in 1994. Het relatieve aandeel van deze groep nam de laatste jaren toe : in 1986 bedroeg hun aandeel nog 62,7 percent.

Opvallend is de stijging van het aantal alleenstaanden met kinderen sinds deze categorie apart erkend werd in 1988. Het aantal samenwonende bestaansminimumtrekkers vormt zo'n 23,3 percent van het totaal en slechts 7,4 percent leeft in een 'traditioneel' gezin. Dit leidt ons opnieuw naar Dehaes die vaststelt dat gezinsontbinding voor vrouwen de belangrijkste oorzaak is om bijstandsafhankelijk te worden. Bij mannen komt deze oorzaak op de tweede plaats, na socio-professionele uitschakeling. Wettelijk, maar vooral feitelijk gescheidenen zijn met 58 percent veruit de grootste groep onder de bestaansminimumtrekkers.

4. Hoe moeten we deze feitengegevens plaatsen ? Hier kom ik dan bij mijn drie uitgangspunten.

a. Ten eerste, bij 'armen' gaat het niet om een identificeerbare bevolkingsgroep, armoede is een kenmerk van vele bevolkingsgroepen. Armen zijn mensen met hetzelfde lot : ze leven, tijdelijk of langdurig, in een toestand van armoede. Hoe waar deze vaststelling ook is, toch moeten we enige voorzichtigheid in acht nemen. Bij het samenbrengen van bevolkingsgroepen onder één noemer, dreigen we de interne verscheidenheid uit het oog te verliezen. Als levend wezen bestaat 'de' arme evenmin als 'de' arbeider, 'de' bediende of 'de' kapitalist. Twintig jaar geleden formuleerde Durlacher het al zó : "Armen zijn een heterogene verzameling mensen met een homogeen lot" en wie zou het deze schrijver van indringende autobiografische romans kunnen verbeteren ? Zo zijn er 'arme' arbeiders en zelfstandigen, 'arme' migranten, 'arme' bejaarden, 'arme' mannen en vrouwen. Overigens is ook de scheidingslijn tussen armen en niet-armen niet zo duidelijk als de term "armoedegrenzen" ons wel wil doen geloven.

b. Ten tweede, de waarneming van armoede gebeurt niet door iedereen op dezelfde manier. Niet iedereen vindt toestanden van armoede en sociale uitsluiting om dezelfde

reden problematisch. Veel hangt af van de waarneming van de armoede. Daardoor wordt mee bepaald hoe men over armoede denkt en wat men eraan wil doen. Waar leggen de mensen de oorzaken voor de bestaande armoede ? We plegen vier armoedemodellen te onderscheiden : het individuele schuldmodel, het individuele ongevalmodel, het conjuncturele model en het structurele model.

Het individuele schuldmodel wijt de armoede aan tekorten waarvoor de arme zelf verantwoordelijk gesteld wordt. In de volksmond heet het dan dat iemand arm is omdat hij of zij lui is, of verkwistend, of zich onbehoorlijk gedraagt. In sociaalwetenschappelijke termen heet het dat er een onvoldoende of gebrekkig conformeren is aan de sociale normen. Gemeenschappelijk is dat het arme individu (of de individuele arme) in gebreke bevonden wordt.

Onder het individuele ongevalmodel vallen alle verklaringen die armoede toeschrijven aan omstandigheden die buiten de wil van het individu plaatsgegrepen hebben. Het betreft tegenslagen als ziekte, overlijden van de kostwinner, enz. Ook aangeboren lichamelijke en mentale gebreken behoren ertoe.

Een andere benadering plaatst armoede in een maatschappelijke context : de nadruk wordt gelegd op economisch en sociale kenmerken. Er kan hier een onderscheid gemaakt worden tussen een conjuncturele en een structurele versie.

Het conjuncturele model of "maatschappelijke ongevalmodel" zoekt de verklaring van de armoede in "ongevallen" die zich voordoen in de ontwikkeling van de samenleving : in epidemieën en natuurrampen, in snelle sociale veranderingen die het bestaand sociaal evenwicht verstoren (zoals automatisering, migraties, oorlogen) en economische schommelingen (vooral crisissen en depressies). De gedachte die hier achter ligt is dat armoede, net als de gebeurtenissen die tot het verschijnen van armoede leiden, van voorbijgaande aard is. Beleidsmatig hoeft armoedebestrijding bijgevolg geen apart programmapunt te zijn.

Ook bij de structurele benadering wordt armoede niet als een kenmerk gezien dat aan het individu moet worden toegeschreven, maar de reden daartoe is grondig verschillend. Het "maatschappelijk schuldmodel" zoekt de oorzaken van de armoede in de maatschappelijke structuur. Het gaat hier niet om toestanden die een samenleving "overkomen", maar om kenmerken die verbonden zijn met de manier waarop de samenleving geordend is. Deze benaderingswijze zoekt niet naar de irrationaliteit van de armoede, maar naar haar rationaliteit. In dit perspectief is niet de armoede het sociale probleem, maar wel de samenleving die armoede voortbrengt. Armoede kan dan ook alleen maar opgelost worden, wanneer er iets verandert aan deze maatschappelijke structuren.

c. Onze definitie van armoede vertrekt vanuit deze laatste vaststelling. "Armoede is een netwerk van achterstellingen. Dit netwerk strekt zich uit over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan van de armen, maar wortelt hoofdzakelijk in een marginale positie ten aanzien van het productieproces. Het gevolg is dat de armen dermate van de rest van de samenleving gescheiden worden, dat ze uitgesloten geraken van de algemene aanvaarde leefpatronen van die samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen."

5. Als armoede het homogene lot is van verschillende bevolkingsgroepen, dan hoort het dat we deze gemeenschappelijkheid in enkele lijnen aanduiden. Wat we even voor het voetlicht willen brengen is een verwaarloosd onderscheid tussen vorm en oorzaak. Armoede heeft vele aspecten en vele gezichten, maar bij nader toezien lijkt steeds dezelfde dimensie aan de oorsprong te liggen. Direct of indirect komt armoede neer op uitsluiting uit het productieproces. Het economisch productieproces neemt in onze samenleving nog steeds een centrale plaats in. Via haar worden alle "beloningen" verdeeld : inkomen, status en macht. Deze vaststelling impliceert niet dat we de prominente plaats van de economische productie en van arbeid zonder meer aanvaarden. Kritiek daarop is echter het vertrekpunt van beleid, niet van analyse.

Inkomensgebrek is het meest zichtbare element van de armoede, maar we mogen ons er niet op blind staren. Ten eerste, mag het inkomen niet los worden gezien van de inkomensverdeling. Ten tweede, komen de laagste inkomens uit de sociale zekerheid en de residuele stelsels. De band tussen deze inkomensbronnen en het economisch productieproces is zwak tot onbestaande. Omdat ze niet in het productieproces aanwezig zijn, missen werklozen, bestaansminimumtrekkers, gepensioneerden of gehandicapten de economische drukkingsmacht die nodig is om hun inkomenspositie te verbeteren of zelfs maar te handhaven ten aanzien van de andere inkomens, die wel uit het economisch inzetten

van een produktiefactor komen : lonen, renten, interesten, winst. Politieke en sociale druk zijn meestal een stuk minder effectief wanneer het om het verbeteren van de maatschappelijke positie gaat.

De arme huishoudens worden geconfronteerd met een fundamenteel dilemma in hun bestedingen. Ze moeten met weinig geld een pakket primaire behoeften bevredigen, wat een weldoordachte levensstijl veronderstelt. Terzelfdertijd moeten ze ervoor zorgen dat ze de voeling met de rest van de samenleving niet verliezen, wat om een consumptiege-richte levensstijl vraagt. Overbesteding, een beroep op duur verbruikskrediet en schuldenoverlast zijn vaak het gevolg van deze druk.

Armoede is evenwel niet alleen een zaak van economische positie, van inkomen of van bestedingsmogelijkheden. Armoede heeft ook te maken met het gebrek aan andere mid-delen : onderwijs, huisvesting, gezondheid en gezondheidszorg of rechtsbedeling.

Wat inzake gezondheid opvalt, is dat het ziekterisico bij armen hoger ligt dan bij om het even welke bevolkingsgroep, zowel wat psychische als fysieke aandoeningen betreft. Ook het sterftecijfer ligt hoger, de levensverwachting ligt lager. Cijfers voor Vlaanderen zijn er nog niet, maar dat alles blijkt uit studies in het buitenland.

Ten slotte wordt vastgesteld dat armen in veel geringere mate deelnemen aan het verenigingsleven en aan culturele activiteiten en dat ze een geringere politieke participatie kennen.

Wanneer het aantal achterstellingen en uitsluitingen toeneemt, groeit het gevaar van sociaal isolement. Voor sommigen geraakt de vicieuze cirkel van de armoede volledig gesloten, omdat hun isolement méér dan tijdelijk is en zich over steeds meer domeinen uitstrekt. Voor hen wordt het dan vrijwel onmogelijk om nog op eigen kracht uit die toe-stand te geraken. Vele armen bevinden zich op de drempel van zo'n levenslange 'eenza-me opsluiting'.

6. Generatie-armen moeten in de onderste armoedelaag worden gezocht. Voor hen is armoede niet alleen een netwerk van uitsluitingen, het is een web dat hen teneerdrukt. Dit komt omdat de draden van maatschappelijke achterstelling op de verschillende domeinen aan elkaar geknoopt zijn door ervaringen van persoonlijke uitsluiting. Genera-tie-armen hebben hun hele leven lang de onoverbrugbaarheid aan den lijve ondervonden tussen de algemeen geproclameerde maatschappelijke wenselijkheden en de - in het beste geval - beperkte middelen waarover ze beschikken om die doelstellingen te berei-ken. Ze zien geen mogelijkheden om uit hun situatie weg te geraken. Dat heeft dikwijls traumatiserende gevolgen, waardoor mensen zich in sociaal isolement terugtrekken en nog weinig vertrouwen hebben in hun medemens, ook al zit die in een verwante positie. Sommigen hebben daaruit het bestaan afgeleid van een "cultuur van armoede".

Heel wat generatie-armen werken, maar hebben weinig gelegenheid om dat in een regelmatige job te doen. Ze moeten leren leven 'uit ondervinding', terwijl het de gebrui-kelijke volgorde is eerst te leren om dan pas met de werkelijkheid te worden geconfron-teerd. Het gezin - dat zijn vooral de kinderen - is uitermate belangrijk, vooral in het leven van de vrouwen. Het houdt hen recht doorheen een soms onbegrijpelijke resem tegensla-gen.

7. De positie van de vrouw bij generatie-armen

Enkele kernpunten uit onze onderzoeken naar 'de structuren van het dagelijkse leven van de armen'.

a. Gezinsproblemen worden enkel erkend als geen druk van buitenaf wordt uitgeoef-end. Centraal staat incest. Op de meisjes wordt ingepreacht (zelfs door de moeder) dat dit normaal is tussen gezinsleden. 'In ruil' wordt de moeder vrijgesteld van alle huishoudelij-ke taken, die aan de meisjes toevallen.

Ondanks haar 'onmoederlijk' gedrag (of juist daardoor ?) blijft de moeder een grote aantrekkingskracht uitoefenen. Is dit solidariteit ten gevolge van een externe bedreiging, die typisch is voor vrouwen ?

b. Meisjes die geplaatst werden en die vrijwel geen eigen gezinsleven kenden tijdens hun jeugd, hechten toch aan het gezinsleven een zeer grote waarde. Daarin staat hun streven om een goede moeder te zijn centraal.

c. De hiërarchie inzake gezinswaarden ziet er enigszins anders uit dan bij andere gezinnen. De kinderen komen op de eerste plaats. Dan komt het huishouden, en op de derde plaats de echtgenoot.

Het feitelijke gedrag wordt zó georganiseerd om wat als hoogste waarde wordt ingeschat, de kinderen, te kunnen verwezenlijken.

d. De man bevindt zich dus op een zeer afgeleide plaats, veeleer als hinderpaal dan als steun en in dit laatste geval veeleer als middel (bestaanszekerheidsverschaffer) dan als doel (levenspartner). Is dit te veralgemenen tot het merendeel van de gedepriveerde gezinnen en is dit verschillend van de middenklassegezinnen ? Toch zijn er ook sporen van "partnership", weze het dan wegens het elkaar nodig hebben (bv. inkomensverwerker en -beheerder), maar dit soort van relatie krijgt geen kans om te ontwikkelen.

De tweeslachtige houding ten aanzien van de mannelijke partner valt te begrijpen vanuit het bestaan van twee polen. De 'aantrekking' bestaat uit de 'plichtenleer', de 'afstoting' uit het redelijke inzicht dat 'hij' veeleer een blok aan het been is in hun eigen ontwikkeling dan een hulp bij het samenbrengen van een kroost. Ook dit is wellicht geen problematiek die specifiek is voor de 'arme huishoudens', ook hier krijgt het probleem bijkomend gewicht door de druk die uitgeoefend wordt op de geringere middelen : op de tewerkstelling, het inkomen, de bestedingen, de maatschappelijke zekerheid in ruime zin.

e. De aanwezigheid van een (mannelijke) partner vormt in het beste geval een 'bron' (resource) maar dikwijls veeleer een hinderpaal. De aanwezigheid van kinderen is in de drie gevallen méér : een doel om voor te leven. Ze zijn een oriënterend, organiseren en emanciperend beginsel in het leven van de vrouwen en dat in grotere mate dan in andere sociale klassen, waar alternatieve structurerende beginselen in het leven aanwezig zijn. Die indruk hebben we althans. Het belang van kinderen als concrete houvast om het leven rond op te bouwen is dus groot, misschien bij gebrek aan andere zingevingen. Dit is het geval bij de meeste vrouwen, alhoewel de sterkte van die houvast lijkt af te hangen van andere factoren. In het ene geval wordt het verzet tegen onrechtvaardigheid in (een, het) kind gepersonaliseerd en wordt het streven om aan de kinderen een 'goede jeugd' te geven sterk ondersteund door een klare kijk op de werkelijkheid en door een socialisatie in verzorgende rollen.

In het andere geval is het terughalen van de kinderen uit de instelling een steeds terugkerend motief. In de instelling zijn ze eigenlijk eerst terecht gekomen door het ontbreken van middelen en later door enigszins misbruikte zorg, steeds door onwetendheid en niet zozeer door verwaarlozing. Het is hier dus veeleer een leidraad die doorheen een dooltocht lijkt te lopen, het enige wat organiserend beginsel in dit leven.

In het derde geval nemen de kinderen een minder prominente plaats in. Nochtans blijft ook hier een van dé levensstaken van de moeder om de kinderen uit de instelling te houden en hen een beter leven te bezorgen. Maar ze vindt blijkbaar andere houvasten in het leven, meer bij haar eigen levensproject : haar eigen identiteit, alhoewel dat dikwijls pas uitdrukkelijk herkend wordt wanneer de man uit huis is.

1.2. Vragen van de leden en antwoord van de spreker

Mevrouw L. Maximus stelt zich vragen over de manier waarop armoede gemeten moet worden in een maatschappij die gezinsgerichte bijdragen toekent. De feitelijke situatie wordt voor een stuk vertekend. Veel feitelijke gezinnen komen allicht als alleenstaanden in de statistieken voor. Werden in het onderzoek de nodige correcties doorgevoerd of wordt er met de feitelijke toestand rekening gehouden ?

Het merendeel van de uitgewerkte informatie verzameld door het Centrum voor Sociaal Beleid betreft jammergenoeg de huishoudens, antwoordt de heer Vranken. Er wordt minder aandacht besteed aan de informatie op het niveau van de individuen. De dualisering, het vergroten van de kloof tussen twee groepen in de samenleving, is niet zozeer vast te stellen op het vlak van de huishoudens, maar vooral op het vlak van de individuen. Dat wordt verborgen door de cijfers van de huishoudens. Het gaat b.v. om vrouwen of kinderen die thuis blijven omdat ze geen werk vinden.

De armoede in termen van dualisering is dus nog veel scherper als uit de cijfers blijkt. Daarom is de heer Vranken - in tegenstelling tot mevrouw Cantillon - voorstander van behoud van individuele rechten op het vlak van sociale zekerheid. Hij pleit voor een sys-

teem waardoor de gezinsmodalisering automatisch verdwijnt zodra iemand zich uit het gezin terugtrekt, zodat die persoon een volwaardige uitkering kan krijgen.

Wordt er niet vaak armoede vermoed omdat de situatie van twee afzonderlijke individuen bekeken wordt, terwijl ze in werkelijkheid samenwonen ?

De spreker meent integendeel dat er heel wat verborgen armoede bestaat omdat mensen verplicht zijn samen te blijven. Mensen die zo 'handig' zijn om als individu een bijdrage te trekken, zijn veeleer bij de middenklasse te vinden.

Mevrouw J. Bauwen meent ook dat veel mensen de armoede ontlopen door die 'handigheid'.

Volgens de heer Vranken zou er inzake armoederisico geen significant verschil zijn tussen mannen en vrouwen. Is daar een verklaring voor ? Er zijn immers toch significante loonverschillen, merkt mevrouw M. De Meyer op.

De heer Vranken kan het niet verklaren. In 1985 was er ook geen duidelijk verschil. In 1988 was er een klein verschil. De onderzoeken van het CBS geven mooie cijfers, maar helaas geen verklaringen.

Ligt de oorzaak niet in het statistisch onderzoek waarbij één factor vergeleken wordt bij twee groepen met dezelfde kenmerken ? Als je vrouwen vergelijkt met mannen met hetzelfde inkomen en dezelfde gezinssituatie, dan krijg je geen verschil. Maar de groep vrouwen in die verschillende risicogroepen kan dan wel groter zijn.

Vranken antwoordt ontkennend. Het risico om arm te worden is voor een vrouwelijk gezinshoofd even groot als voor een mannelijk gezinshoofd. De factor vrouw speelt op zich geen rol, wel als hij gecombineerd wordt met andere factoren, zoals b.v. lage scholingsgraad. Het probleem is dat met de cijfers geen verklarend model ontwikkeld werd, dat de interactie van kenmerken niet nagegaan werd. Dergelijk onderzoek vereist echter zeer veel middelen.

Wat is de oorzaak van het dalend aantal vrouwen onder de bestaansminimumtrekkers ?

Ook hier zit men met hetzelfde probleem. In Vlaanderen is er een gebrek aan goed onderzoeksmateriaal. Het aantal mannen of vrouwen is wel gekend, maar niet de kenmerken van die mannen of vrouwen. Misschien ligt de oorzaak bij het toenemend aantal jonge mannen dat een bestaansminimum krijgt.

1.3. Uiteenzetting door de heer P.-M. Neirinckx

Het rapport was een opdracht van de federale regering in 1992. Er werd gevraagd om de burgers die in armoede en uitsluiting leven, aan tafel te brengen met de mensen die beroepshalve of om andere redenen betrokken zijn met de problematiek van armoede. Het rapport maakte deel uit van het urgentieprogramma voor een meer solidaire samenleving. De opdracht werd toevertrouwd aan de Beweging ATD Vierde Wereld samen met verschillende andere organisaties, met de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (VBSG) afdeling OCMW's en met de Koning Boudewijnstichting (KBS) die het geheel coördineerde. Daarvoor werd een Vlaamse en een Waalse coördinator aangewezen.

Via de meewerkende organisaties werden er samenwerkingsakkoorden afgesloten met een hele reeks OCMW's en andere actoren. Op die manier hebben minstens 400 gezinnen en nog heel wat individuen meegewerkt aan dit rapport.

Nieuw kwantitatief materiaal aanbrengen behoorde niet tot het opzet van het rapport. De bedoeling was de armoedeproblematiek door te lichten vanuit de betrokken groep zelf, tot een dialoog te komen en om in grote lijnen tot voorstellen te komen om het beleid in gunstige zin te kunnen veranderen.

Er werd gewerkt met getuigenissen en met dialogen. Voor de dialogen hebben arme burgers deelgenomen aan thematische werkgroepen. Ze konden zelf het onderwerp kiezen waaraan ze wilden meewerken. Ze zaten aan tafel met vooral maatschappelijk werkers van OCMW's, met jeugdrechters, juristen, dokters, onderwijsmensen enz. Daaruit zijn zo'n 250 voorstellen gegroeid. Het zijn geen kant en klaar voorstellen, maar uitgangspunten voor een verder debat.

Het rapport is opgebouwd rond vier grote domeinen : 1. gezin, welzijn en gezondheid, 2. arbeid en sociale bescherming, 3. wonen, 4. cultuur en onderwijs. De opdeling is natuurlijk artificieel : armoede is een probleem van wisselwerking tussen al die domeinen.

De rode draad in het rapport is het op zoek gaan naar het "burgerschap" in die domeinen. Waar zijn mensen uitgesloten, waar liggen de bekommernissen ? De Franse term "citoyenneté" heeft meer weerklank. "Burgerschap" is bij ons geen ingeburgerd begrip. "Maatschappelijke participatie" zou ook kunnen, maar klinkt nogal technisch.

De boodschap van de armen doorheen het rapport is vooral dat zij het afhankelijk zijn van sociale bijstand als een noodzakelijk kwaad zien, en zeker niet als oplossing van hun probleem. Ze vragen opnieuw een plaats als volwaardige burger in de maatschappij zodat ze op die manier meer mens kunnen zijn.

De deelnemers hebben zelf de domeinen en de volgorde ervan gekozen. Het is opvallend dat het gezin in het rapport op de eerste plaats komt. Een getuigenis van een organisatie waar armen elkaar regelmatig zien, verduidelijkt veel :

"Dit midden spreekt altijd over het gezin. In geen enkel ander midden wordt zo uitdrukkelijk en ononderbroken over 'het gezin' gedroomd en gesproken, terwijl een gezin voor hen nooit vanzelfsprekend is, ze moeten altijd een maximum aan energie investeren om bij elkaar te kunnen blijven. Heel de hulpverlening is er niet op uit om hun kinderen terug thuis te krijgen of thuis te houden, daarom wordt de hulpverlening door de armen afgewezen. In hun concreet gedrag is er veel ruzie, zijn er voortdurend moeilijkheden en breuken. Zeer vlug daagt een nieuwe partner op voor zichzelf en voor de kinderen. *Er is geen rust vooraleer het gezin terug volledig is.*"

Als er in dit rapport gesproken wordt van de schending van mensenrechten, dan slaat dit vooral op de schending van het recht op een gezinsleven, zoals in artikel 22 van de Grondwet geschreven staat.

Aan de hand van getuigenissen en dialogen werd overlopen waar de problemen voor het gezinsleven gesitueerd zijn. Er zijn moeilijkheden op vele gebieden. In de sociologie spreekt van multi-probleemgezinnen. Als een arm gezin poogt iets aan zijn situatie te doen, ontstaan nieuwe problemen die het soms moeilijk gevonden evenwicht weer verstoren. Dan moeten ze opnieuw van nul af beginnen.

Een eerste probleem waarmee armen te kampen hebben is het stigma van het verleden. Dat etiket achtervolgt hen voortdurend. Dat maakt het moeilijk om telkens opnieuw de energie te mobiliseren om uit de problemen te geraken.

Ten tweede : het permanent vechten om rond te komen. Wij kunnen ons moeilijk voorstellen wat het betekent te moeten leven met een bestaansminimum (alleenstaanden : ongeveer 19.200 frank, samenwonenden : ongeveer 25.500 frank). Daarvan gaat zeker al de helft naar huur alleen. Hoe is het mogelijk dat die mensen daarmee kunnen overleven ?

Ten derde : moeilijk werk vinden, marginaal, zwart werk of ongezond werk, of in de meeste gevallen helemaal geen werk vinden. Het is een impasse waarin zij blijven zitten.

Ten vierde : dag in dag uit slecht wonen. Voor sociale huisvesting komen zij bijna niet in aanmerking. Ze zijn aangewezen op de huurwoningenmarkt waar de huurprijs te hoog ligt voor de aangeboden 'kwaliteit'.

Ten vijfde : gezondheidsproblemen. Dat heeft natuurlijk veel te maken met de slechte huisvesting, met de permanente stress door voortdurend geldgebrek. De drempel tot de gezondheidszorg ligt financieel te hoog. Meer en meer mensen laten de dokter niet meer komen. Een gratis raadpleging is niet noodzakelijk een oplossing, want dan ligt de prijs voor de medicatie nog te hoog.

Ten zesde : het nagewezen en gemarginaliseerd worden op school. De uitsluitingsmechanismen beginnen zeer vroeg. Is het onderwijs overigens zo kosteloos als beweerd wordt ? Heel wat arme gezinnen plaatsen zich buiten de school omdat ze niet kunnen deelnemen aan sneeuwklassen, schoolreizen.. Zelfs het betalen van maaltijden kan een probleem vormen. Ook het niet modieus gekleed gaan leidt al tot uitsluiting.

Ten zevende : geen plaats voor ontspanning of cultuur. Ze kunnen zich weinig permitteren dat de stress wat kan op heffen. Het recht op vakantie is veelal dode letter. Ook hier treedt weer uitsluiting op.

Ten achtste : de strijd met het administratieve doolhof om met allerlei zaken in orde te zijn. Denk b.v. aan de kinderbijslag. Een voorstel van het rapport is van de kinderbijslag een recht van het kind te maken.

En ten slotte : de ontoegankelijkheid van het recht. We leven in een land met heel veel - vaak goede - wetten, maar ze blijven voor de armen dode letter door de communicatiekloof. Het gerecht laat zich daarentegen vaak in met arme burgers om ze terecht te wijzen, niet om hen rechten te geven.

De arme mensen voeren dus een permanente strijd om het recht op een gezin waar te maken. De strijd tegen de plaatsing van kinderen is daarin een zeer belangrijk element. Als er op één vlak een doorbraak verwacht wordt, is dat inzake de plaatsing van kinderen.

In de pers rees heel wat verbazing dat op grond van armoede dergelijke ingrijpende stap gezet wordt. Plaatsing gebeurt dan zagezegd in het belang van het kind. Uit de getuigenissen blijkt dat men zich daar heel wat vragen kan bij stellen. In januari 1994 waren nog 5.392 kinderen geplaatst, waarvan 58 percent in instellingen. Is dat niet het probleem verplaatsen ? Op die manier worden veel middelen onttrokken die aan gezinsondersteuning besteed kunnen worden. Een geplaatst kind kost per maand 80.000 frank aan de overheid. Voor een gezin met drie geplaatste kinderen betekent dat 240.000 frank per maand die aan gezinsondersteuning besteed zou kunnen worden : huisvesting, hulpverlening enz.

Plaatsing is een element dat de armoede voortzet. Een kind dat uit een gezin gerukt wordt, wordt opnieuw de leerschool van een gezin, van het leven in een geborgen milieu ontzegd. Als ze de instelling verlaten, moeten ze van nul beginnen. De generatie-armoede wordt op die manier voortgezet.

De subsidiëring heeft een pervers aspect : de instellingen ontvangen subsidies voor dagprijsvergoeding per geplaatst kind.

Als er van de overheid iets verwacht wordt, is het dat ze iets doet aan het probleem van de plaatsingen.

Vrouwen vormen een bijzondere risicogroep. Recent onderzoek van mevrouw Dehaes (Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudieën (CBGS)) heeft uitgewezen dat 58 percent van de vrouwen die een bestaansminimum vragen, eenoudergezinnen vormen. Het wegvallen van de kostwinner in het gezin veroorzaakt dikwijls het wegglijden in de armoede. In het hoofdstuk arbeid van het rapport komen we tot dezelfde vaststelling. Scheiding heeft vaak dramatische gevolgen voor het gezin, als de vrouw achterblijft met de kinderen. Als de vrouw nooit gewerkt heeft, is zij aangewezen op het alimentatie-uitkering van de man. Als de alimentatie niet of maar gedeeltelijk uitbetaald wordt, leidt dat tot een hoop problemen. Er is in zekere zin een discriminatiepositie van in het begin, omdat die vrouwen gekozen hebben voor hun gezin en geen beroepsloopbaan uitgebouwd hebben.

In dat verband werd een voorstel van mevrouw Peemans-Poullet, voormalig voorzitter van het Comité de Liaison des Femmes, in het rapport opgenomen. "Als men echt de armoede bij de meerderheid van de armen wil bestrijden (dat zijn de vrouwen), dan moet men ophouden maatregelen te nemen die de gehuwde vrouwen aansporen om hun arbeidstijd te verkorten of om hun werk op te geven, dan moet men ophouden de werkloosheidsuitkeringen te verminderen of gehuwden en samenwonenden te schorsen en dan moet men ten slotte de rechters vragen de alimentatie-uitkering te bepalen op basis van de reële kost van de kinderen in het huwelijk en ervoor te zorgen dat de vonnissen worden uitgevoerd." Andere voorstellen zijn een alimentatiefonds of de automatische uitbetaling door de OCMW's van voorschotten als de alimentatie niet wordt uitgekeerd.

Bemoedigend is dat men kan vaststellen dat steeds meer OCMW's aandacht schenken aan specifieke vrouwenwerking. Een van de medewerkers aan het rapport was overigens de Stedelijke Emancipatieraad van Leuven. Een interessant project daar heeft geleid tot een tentoonstelling "Vrouwen-over-leven" met werk die de vrouwen vanuit hun eigen levenservaring gemaakt hebben. Uitsluiting op het vlak van cultuur valt misschien nog het zwaarst. Daar komt het niet-meetellen als burger zeer scherp naar voren.

Ik wil nu het woord aan mevrouw Willaert laten, die een rechtstreekse inbreng had in het rapport. Het zijn de unieke getuigenissen die dit rapport zo rijk maken.

1.4. Uiteenzetting door mevrouw A. Willaert

Cultuur is inderdaad zeer belangrijk. Ik heb 30 jaar de mensen proberen te helpen, maar ik wist niet waar naartoe. Drie jaar geleden heb ik de vierde-wereldbeweging leren kennen. Daar hebben we leren verwoorden wat we al die jaren ervaren hebben.

Armoede mag niet veralgemeend worden tot elk menselijk tekort of tot gelijk welke vorm van marginaliteit, schrijft Mark Butaye (Beweging ATD Vierde Wereld) in zijn cahier "De armsten roepen de kerk".

Arme mensen klagen niet dat ze minder hebben, zij klagen wél aan dat zij voortdurend onrechtvaardig behandeld worden. Dat is iets helemaal anders !

– Als mijnheer incest pleegt of zijn kinderen mishandelt, dan wordt dit gezin in alle stilte ondersteund, want zijn goede naam mag niet besmeurd worden. In arme gezinnen wordt daar meestal niet over gepraat, hun kinderen worden dan zomaar afgepakt.

– Als mijnheer trouwt met een vrouw die het huishouden niet goed kan of wil doen, dan neemt hij wel een huishoudster of een poetsvrouw in dienst. Zij kan desnoods nog voor de kinderen zorgen ook. In arme gezinnen wordt daar meestal niet over gepraat, hun kinderen worden dan zomaar afgepakt.

– Als mijnheer of mevrouw verslaafd is aan alcohol, dan staat er in huis een bar vol met drank en dan is er nog geld over om eten te kopen. In arme gezinnen hebben ze geen bar, arme mensen zitten meestal op café en zo hebben ze dikwijls geen geld over om eten te kopen. In arme gezinnen wordt daar niet over gepraat, hun kinderen worden dan zomaar afgepakt.

In alle lagen van de bevolking leven er mensen die zich marginaal gedragen of als mens iets tekort hebben. Dat is niet alleen bij arme mensen. Bij mensen met centen valt dit niet direct op, zij kunnen veel problemen verstoppen achter hun centen, zij kunnen hun kinderen zelf op kostschool plaatsen. Bij arme mensen ziet iedereen alles. Zij kunnen hun problemen niet verstoppen, al hun problemen hangen meestal aan elkaar, zij hebben geen centen om zelf hun kinderen op een kostschool te plaatsen. Met arme mensen wordt daar niet over gepraat, hun kinderen worden zomaar afgepakt !

– Angèle leefde bij haar pleegvader die familie was. Zij werd er niet echt geplaatst omdat haar pleegvader zelf centen genoeg had.

– Pascal leefde bij zijn pleegouders die familie waren. Hij werd achteraf wél echt geplaatst door de jeugdrechtsbank omdat zijn pleegouders zelf geen centen genoeg hadden om hem verder op te voeden.

"Een wereld van verschil, een pleeggezin". Deze slogan stond achteraan gedrukt op een kerstkaartje dat ik ontvangen heb. Het was uitgegeven door een pleeggezinnen-dienst.

Vroeger heeft er altijd een verschil bestaan tussen de burgerij en de arbeiders. Iedereen leefde toen in zijn milieu. Burgers hadden meer onderwijs meer opvoeding, meer cultuur, beter werk, betere huisvesting en meer centen. Arbeiders hadden toen allemaal niets. Daar maakte zich niemand druk over, alleen wezen werden in een weeshuis geplaatst.

Later werden de arbeiders in twee groepen verdeeld. Een deel arbeiders kreeg werk door de groeiende industrialisatie. Daardoor hadden ze geld, een huis en alle materiële dingen. Ze leefden zoals de burgers vroeger. Een ander deel arbeiders had geen geluk. Zij hadden geen werk, geen centen, geen huis, geen materiële dingen. Ze bleven leven zoals de arbeiders vroeger allemaal leefden. Ze werden voortdurend uitgesloten onder de slogan : "Het is jullie eigen schuld". Plaatsing van kinderen in instellingen werd algemeen, "in het belang van het kind".

Veel arbeiderskinderen studeerden verder. De normen in de samenleving werden hoger gesteld. Kansarme mensen werden nog meer verweten : "Het is jullie eigen schuld". Er werden nog meer kinderen in instellingen geplaatst, terwijl ouders toch hun rechten mochten houden. Hulpverleningsdiensten werden opgericht, want kansarme mensen werden echt een probleem voor de samenleving.

Naast instellingen kwamen er pleeggezinnen. Een pleeggezin is "een wereld van verschil", dat is het burgermilieu en het is héél oneerlijk om dit voortdurend te vergelijken

met het milieu van kansarme mensen. Tussen hen leven de gewone arbeiders en zij vooral verwijten kansarme mensen : "Het is jullie eigen schuld".

Kansarme mensen zijn geen marginalen of mensen die iets tekort hebben als mens. Zij hebben in hun leven geen sociale vaardigheden doorgekregen waardoor ze als mens niet goed kunnen functioneren in de samenleving. Het is niet hun eigen schuld. Zij hebben geen goed huis, geen goed werk, geen cultuur meegekregen, geen onderwijs genoten, zij hebben te weinig centen. In plaats van hen te ondersteunen worden hun kinderen geplaatst "in het belang van het kind".

Instellingen waren veel te duur. De jeugdrechtsbanken kregen van het ministerie van Justitie in het kader van besparingen de opdracht om meer pleeggezinnen te zoeken. Pleeggezinndiensten ontstonden en er werden meer en meer kansarme kinderen in pleeggezinnen geplaatst "in het belang van het kind". Of was het uit besparing voor het ministerie van Justitie ?

Onlangs ben ik gaan getuigen over kansarmoede en geplaatste kansarme kinderen. Ik ijver al 40 jaar voor gezinsondersteuning in plaats van voortdurende plaatsing van kansarme kinderen. Een paar deelnemers vroegen achteraf : "Weet u wel hoeveel arbeidsplaatsen er verloren gaan als er plotseling minder kinderen geplaatst worden" ? En dan maar beweren dat plaatsing "in het belang van het kind" is.

"Arme mensen vragen juist om eruit te geraken en om te kunnen delen in alle mooie dingen. Armoede is totale miserie en heeft niets aantrekkelijks", schrijft Mark Butaye in zijn cahier "De armsten roepen de kerk".

De vraag die iedere keer opnieuw gesteld wordt na een getuigenis is : "Willen die mensen daar wel uit, willen die mensen wel anders leven, je kunt hen dat toch niet opdringen ?"

Kansarme mensen zetten veel stappen, maar dat zie je meestal niet. Kansarme mensen vechten hard om hun kinderen zelf te mogen opvoeden. Kansarmen doen blijkbaar alles verkeerd en dat vechten voor hun kinderen bepaalt bij hen heel hun manier van leven. Zij leven met een voortdurende angst dat hun kinderen op een dag toch zomaar afgepakt kunnen worden.

Er zijn heel veel verschillende hulpdiensten waar mensen hulp kunnen gaan vragen. Hulpverlening kan alleen maar iets bereiken wanneer ze bewust denkt dat arme mensen ook het recht hebben op een menswaardig leven en het recht hebben om hun eigen kinderen te mogen opvoeden.

– Een arme getrouwde vrouw ging hulp vragen en werd in een home geplaatst tot ze bevallen is. Zij staat haar kindje af omdat ze volgens de hulpverlening geen mogelijkheden heeft om zelf haar kindje op te voeden.

– Een arme getrouwde vrouw heeft het moeilijk en mag van de sociale dienst haar kindje in de kliniek laten na de bevalling. Achteraf laten ze de moeder haar kindje afstaan omdat ze mensen kennen die een kindje beter kunnen opvoeden.

Arme moeders samen mét hun kindje helpen is waarschijnlijk veel te moeilijk. Hun kinderen worden met overtuigende argumenten wél altijd afgepakt.

Een mens kan niet meer geld besteden dan hij verdient. Daardoor werken sommige arme mensen heel hard. Soms aanvaarden ze werk waarbij andere gezinsleden kunnen helpen. In arme gezinnen leren kinderen van jongsaf meewerken, zo kunnen arme ouders toch beter eten en kleding kopen voor hun kinderen. Toch kan het zijn dat deze mensen nog meer angst krijgen dat hun kinderen afgepakt worden. Toch blijven ze vechten voor hun rechten.

– Maria buste reclamebladen in haar gemeente. De kinderen gingen regelmatig mee op stap, zij waren dat gewoon. Een politieagent sprak haar op zekere dag eens aan en zei : "Mevrouw, u weet toch wel dat in België kinderarbeid verboden is". Maria antwoordde heel agressief : "Kinderen honger laten lijden is ook verboden, dus moet ik kiezen". Die politieagent heeft dan verder niets meer gezegd.

– Maria had verschillende maanden geen kindervergoeding ontvangen. Zij had 5 kinderen en een man die dikwijls ziek was. Toen zij het echt niet meer zag zitten, is zij met al haar kinderen naar de dienst gestapt die kindervergoeding uitbetaalt. Zij heeft gewoon gezegd dat zij honger hadden en dat ze tegen 's avonds haar kindervergoeding wilde hebben want dat ze anders al haar kinderen daar zou laten zitten tot alles in orde was, al duurde het een week. 's Avonds was alles in orde !

De gevolgen van armoede, van kansarmoede, van marginaal zijn, of van iets te kort hebben als mens, zijn allemaal dezelfde : meestal is dat kinderplaatsing door gebrek aan eigen geld.

– Jan was 20 jaar, hij had bloedkanker. Zijn ouders waren gescheiden, zijn moeder had niet genoeg geld om al die kosten te betalen van dokters, apothekers, de kliniek. Uiteindelijk heeft men Jan niet kunnen helpen en is hij rustig gestorven. Zijn moeder heeft nog veel maanden later rekeningen mogen afbetalen, ook al was Jan er niet meer.

– Maria werkte samen met haar man. Zij hadden ieder een eigen goed loon. Daar maakt niemand zich druk over, als er maar regelmatig belasting betaald wordt. Toen haar man invalide verklaard werd, werd er een bepaald bedrag uitbetaald per maand op voorwaarde dat Maria niet méér verdiende dan het toegestane bedrag. Maria werd dus verplicht om minder te gaan werken, ook al hadden zij nu veel meer kosten voor dokters, apothekers, klinieken.

– Ludo kwam zelf uit een kansarm gezin, hij geraakte later in de gevangenis. Zijn kinderen werden ergens bij familie geplaatst.

– Jan kwam uit een probleemgezin, hij had zelf in allerlei instellingen geleefd, hij geraakte later in de gevangenis. Zijn kinderen werden ondergebracht in een pleeg- en in een adoptiegezin.

– Magriet en haar man kwamen alle twee zelf uit een kansarm gezin, zij hebben heel hard gewerkt. Magriet heeft heel hard gevochten voor hun kinderen. De kinderen werden niet geplaatst, zij hadden zelf centen.

– Ik kwam uit een probleemgezin, mijn man uit een kansarm gezin. Hij wilde niet leven zoals thuis. Maar je weet wel hoe je niet wil leven, maar niet hoe het dan wel moet. Je kent geen gezin. Hij had geen moeder, ik was bij een pleegvader geplaatst. Als ik bij familie op verlof mocht, was dat heel rijke familie. Dan denk je dat er alleen goede gezinnen zijn als er geld is. Ik heb dertig jaar gedacht dat wij geen goed gezin waren en had voortdurend schrik dat ze onze kinderen zouden plaatsen.

– Francine kwam in psychiatrie terecht, haar man wou haar niet meer. Haar kinderen werden aan haar man toegewezen omdat hij centen had. Met Marie-Jeanne gebeurde hetzelfde. Die vrouwen kregen de tijd niet om te genezen van het leed van hun scheiding.

Ik ijver al 40 jaar voor gezinsondersteuning, desnoods verplicht. Artikel 12 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zegt met andere woorden : niemand mag zich moeien in het gezin van een ander als er geen hulp gevraagd wordt. Uit eigen ervaring weet ik dat heel veel mensen zich niet bewust zijn van het feit dat ze wel echt hulp nodig hebben. Dus vragen al die mensen geen hulp en dan is het heel gemakkelijk om iedere keer opnieuw de vraag te stellen : "Willen die mensen daar wel uit ?"

1.5. Vragen van de leden en antwoord van de sprekers

Wat verwacht mevrouw Willaert nu heel concreet naar aanleiding van dit rapport, vraagt mevrouw L. Nelis-Van Liedekerke.

Mevrouw Willaert vraagt zekerheid te krijgen dat, als arme mensen hulp vragen, hun kinderen niet geplaatst worden. Gezinsondersteuning moet kunnen zonder plaatsing van de kinderen.

In het rapport staat een voorstel van De Cirkel om met partnergezinnen te werken. Daar zouden de kinderen terecht moeten kunnen in geval van crisis. Mevrouw V. Dua vraagt of dat een werkbare formule kan zijn. Mevrouw J. Bauwen meent dat het geen gemakkelijke werkwijze zal zijn. Voor hulpverleners, die een specifieke opleiding gekregen hebben, is het al zo moeilijk om de kansarmen te aanvaarden en de vooroordelen opzij te zetten. Het is niet evident te begrijpen waarom een arm gezin zus of zo handelt.

Steungezinnen zijn voor heel het gezin zeer belangrijk, meent mevrouw Willaert. Arme gezinnen hebben nood aan contact met niet-arme gezinnen. Voorwaarde is wel dat de steungezinnen de armen belangrijk vinden en hen niet met de vinger wijzen. Zijzelf heeft ook tijd nodig gehad om bepaald gedragingen te begrijpen van haar man die uit een kansarm gezin kwam. De vierde-wereldbeweging heeft haar geholpen de oorzaken van

dat gedrag te zien. Die kennis kan ook doorgegeven worden aan de steungezinnen. Mevrouw Willaert geeft toe dat dit niet gemakkelijk is.

De heer Neirinckx wenst daar het volgende aan toe te voegen. In ieder hoofdstuk in het rapport hebben de mensen erop gewezen dat al wie op de verschillende domeinen betrokken is bij de problematiek (juristen, hulpverleners allerhande...) systematisch geïnformeerd moeten worden. Dat begint bij de opleiding van die mensen, waar meer aandacht moet uitgaan naar de kennis van de wereld van arme mensen. Het rapport vraagt de vertegenwoordiging op alle niveaus van mensen uit de vierde-wereldbeweging. In de OCMW-raden zouden ervaringsdeskundigen ingeschakeld moeten worden. Dat is natuurlijk niet eenvoudig. Als het voorstel nu serieus genomen wordt, zal het heel veel werk met zich meebrengen.

Maar het zal minder kosten dan plaatsing, oppert mevrouw Willaert. De instellingen hebben bewezen dat ze geen goede oplossing zijn. Daar leer je niets van het leven. Gezinsondersteuning moet de kans krijgen om het beter te doen.

De vierde-wereldbeweging doet ontzettend goed werk om de wereld van de armen te leren begrijpen, meent mevrouw L. Maximus. De vraag om in te grijpen bij mensen die hun problemen zelf niet inzien, ligt wel zeer moeilijk. Voor een hulpverlener is het afweten van ingrijpen (en hoe) of afwachten een enorm gewetensprobleem dat moeilijk in reglementering om te zetten is. Het vraagt enorme wijsheid om situaties juist te kunnen inschatten.

Het optreden van hulpverleners wordt inderdaad bemoeilijkt door dat artikel 12 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Die bepaling keert zich tegen de vierde wereld. Mensen moeten soms tegen zichzelf beschermd worden, maar het OCMW b.v. kan niet ingrijpen als ze het zelf niet vragen. Het is ook moeilijk op te treden zonder de mensen te kwetsen.

Bij gebrek aan juiste instrumenten tonen politici hun bereidheid om iets aan het probleem te doen, misschien te veel via wetgevend werk. Mevrouw L. Maximus meent dat er teveel aandacht gaat naar de werkgelegenheid van maatschappelijk werkers, in plaats van naar de gezinnen zelf. Er komt te weinig geld direct bij de mensen zelf terecht.

De heer Neirinckx zei dat bepaalde OCMW's meer interesse aan de dag leggen voor vrouwen en armoede. Mevrouw M. De Meyer vraagt of er een inventaris van specifieke projecten van OCMW's bestaat.

Er bestaat in ieder geval een overzicht van de projecten in het kader van het VFIK en via VBSG, nu VVSG.

Wat zijn de ervaringen met de comités bijzondere jeugdzorg bij plaatsingen ?

Mevrouw A. Willaert ervaart het dagcentrum van bijzondere jeugdzorg in Willebroek als positief. Daar worden niet alleen de kinderen, maar heel het gezin mee begeleid. Dat is noodzakelijk. Daardoor worden gezinnen bewust van hun anders leven, en van de oorzaken ervan.

Veel valt en staat met de mentaliteit van de individuele hulpverlener, merkt de heer Neirinckx op. Dat blijkt duidelijk uit het rapport. Positieve praktijkgetuigenissen in het rapport willen in dat verband een andere weg tonen. Het hoofdstuk over plaatsing eindigt met een mooi voorbeeld van hoe plaatsing vermeden kon worden, hoewel dat op het eerste gezicht niet voor de hand lag. Door een ander zicht op de problemen, door andere mensen in te schakelen, kan een andere oplossing gevonden worden.

De verantwoordelijkheid voor een minder goede aanpak ligt vaak ook op andere niveaus. De OCMW's b.v. werken vaak zelf in een armoede-positie door gebrek aan middelen en tijd.

De comités beweren dat ze plaatsing in de praktijk zoveel mogelijk vermijden, zegt mevrouw V. Dua. Is er hier geen communicatiestoornis tussen de beroepsmensen enerzijds en de armen zelf die met een voortdurende vrees voor plaatsing leven ? Het is een moeilijk probleem.

Plaatsingen gebeuren natuurlijk niet alleen door de comités bijzondere jeugdzorg, repliceert de heer Neirinckx. Er zijn nog andere actoren : de jeugdrechtsbanken, de OCMW's of ziekenhuizen die een procedure in gang zetten...

Mevrouw Willaert wil wel benadrukken dat de oudere generatie geplaatsten in instellingen een slechtere ervaring hebben dan de jongere generatie. Nu krijgen de geplaatsten in instellingen toch al iets meer ruimte als mens. Het zou goed zijn de negatieve ervaringen met instellingen te bundelen en erover een discussie aan te gaan.

De OCMW's kunnen heel veel doen, b.v. als sociaal verhuurkantoor. De sociale woningen zijn niet meer op maat van de kansarmen. Het OCMW van Puurs b.v. koopt woningen op, renoveert ze, en verhuurt ze aan betaalbare prijzen.

Huishuur is inderdaad een van de grote problemen van armoede, beaamt mevrouw Maximus. Er worden schandalig hoge huurprijzen gevraagd voor krotwoningen. Het probleem is niet zo gemakkelijk op te lossen. Huurtoelagen zijn in feite cadeaus aan de huisjesmelkers. Nieuwe sociale woningen bouwen voor mensen die geen redelijke huishuur kunnen betalen of waarvoor het OCMW moet tegemoetkomen, leidt tot faillissement.

Mevrouw V. Dua meent dat in de eerste plaats de huurwetgeving gereguleerd moet worden.

Niet alleen de huishuur vormt een probleem, merkt mevrouw Willaert op. Als men beter woont, stijgen ook de vaste kosten zoals voor elektriciteit, water en energie.

Mevrouw Bauwen beaamt dat. Ze acht een reglementering van de huurprijzen niet voldoende. De overheid zou prioritair middelen moeten uittrekken om sociale woningen te bouwen, die aangepast zijn aan arme bewoners en die aan zeer lage huurprijzen verhuurd worden.

2. Vergadering van 10 maart 1995

2.1. Uiteenzetting door mevrouw M. L' Eau

Het project maatschappelijke en individuele vorming van vrouwen in Ledeberg is gestart in 1990. Aanleiding daartoe was een signaal vanuit het platform in Ledeberg, een overkoepelend overlegorgaan van alle plaatselijke hulpverleners. Het platform signaleerde dat kansarme vrouwen totaal geïsoleerd leefden en niet bereikt werden door de reguliere diensten.

In samenwerking met het wijkgezondheidscentrum startte het OCMW een groepswerking met de zwakste groep. Het gaat om vrouwen met een cumulatie van kansarmoedefactoren : lage scholing, laag inkomen, slechte huisvesting, niet of moeilijk bemiddelbaar voor werkgelegenheid, en meestal alleenstaand met kinderlast.

Waarom vrouwen ? We stelden vast dat vrouwen talrijker in die zwakste groep voorkomen. Ze zijn dubbel gestigmatiseerd : als vrouw en als arme. In arme gezinnen zijn de kinderen vaak laag geschoold, maar dat geldt des te meer voor de meisjes. Vrouw zijn heeft in onze samenleving op zich geen status, man zijn wel. Het is overigens algemeen vastgesteld dat alleenstaande vrouwen met kinderen de grootste risicogroep voor armoede vormen.

Via huisbezoeken werd gepoogd een zicht te krijgen op de behoeften van die vrouwen. Bedoeling was ook de vrouwen te motiveren om aan de groepen deel te nemen. Beide opdrachten waren niet gemakkelijk te realiseren.

Wat verwachtten de vrouwen van de groep ? Gezellig samenzijn, ontmoeten van lotgenoten, samen dingen doen waar ze alleen de kans niet voor krijgen, terecht kunnen voor eventuele problemen en de kinderen kunnen meenemen.

De oorspronkelijke groep is ondertussen geëvolueerd. De groep werd opgesplitst per leeftijdscategorie. De leefwereld van de verschillende leeftijdscategorieën is immers verschillend. Van in het begin was er kinderwerking, die ondertussen uitgedoofd is tot een project van naschoolse begeleiding. Sinds kort is er een groep gestart voor vrouwen, mannen en kinderen, die veeleer themagericht werkt, in tegenstelling tot de andere groepen die meer persoonsgericht werken.

Het project geeft de voorrang aan de persoonlijke ontwikkeling van de vrouwen. Daarom zijn we begonnen met groepen van vrouwen alleen. Zodra er mannen bij zijn, treedt er een ander rolpatroon op. Het komt erop aan eerst de vrouwen sterker te maken. Het einddoel is de emancipatie van allen : de emancipatie van vrouwen, mannen en kinderen is onverbreekbaar met elkaar verbonden.

De ervaring leerde dat het aanbieden van afgewerkte produkten zoals lespakketten, workshops..., niet aansloeg. Daarom werd aan de vrouwen gevraagd om zelf te bepalen wat ze wilden doen. Het is een brede waaier van activiteiten geworden : koken, zwemmen, crea, uitstappen enz., activiteiten die te vergelijken zijn met de klassieke vrouwenwerking, maar specifiek gericht op die kansarme groep. De activiteiten zijn op zich geen doel, maar vormen een kapstok om andere dingen te realiseren : elkaar ontmoeten, werken aan sociale relaties, zich ontspannen, tijd voor zichzelf nemen, leren organiseren, opkomen voor zichzelf, leren compromissen sluiten, verantwoordelijkheid opnemen...

Voor de groepswerking met de vrouwen moesten een aantal basisvoorwaarden vervuld zijn. De vrouwen kunnen niet los gezien worden van hun rol als moeder. Hun moederrol is vaak de enige functie waarvoor ze waardering krijgen. Ze laten hun kinderen niet gemakkelijk over aan anderen, ook al vanuit hun negatieve ervaringen met de buitenwereld. De angst voor plaatsing, iets dat ze vaak zelf aan den lijve ondervonden hebben, speelt daarin een belangrijke rol.

Zo wilden de vrouwen aanvankelijk dat de groepswerking met de kinderen erbij gebeurde. In een volgende stap lieten ze toe dat iemand anders op hun kinderen toezag, zij het dat de kinderen in hun buurt moesten blijven. Zo konden ze geleidelijk aan vertrouwen gaan stellen in de persoon die de kinderen opving, en ook in de manier waarop die de kinderen opving. Uiteindelijk is het geëvolueerd tot een gescheiden werking.

Onze werkmethode is gebaseerd op een aantal pijlers. Het sleutelbegrip is participatie. Vraag en aanbod worden daardoor op elkaar afgestemd. Participatie is een basisrecht dat de vrouwen erkenning geeft.

Een tweede belangrijke pijler is de vertrouwensrelatie. Erzonder kan men niet werken. De vrouwen moeten de tijd krijgen om de begeleiders, de werkwijze, de bedoelingen te leren kennen. Ze hebben de ervaring dat hulpverlening soms onverwachte dimensies aanneemt.

Hulpverlening treedt ook heel sterk in de privé-sfeer. Daarbij is het belangrijk de mensen te respecteren, hen de tijd te geven. Het uitgangspunt is dat de hulpvrager bepaalt hoe het proces verloopt.

Het project is verder gebaseerd op de methode van de basisschakels. Er wordt gewerkt met open groepen waar men gemakkelijk in en uit kan stappen, met een waaier aan laagdrempelige activiteiten die dicht op hun leefwereld geënt zijn en buurtgebonden zijn. De hulpverlener moet over een waaier van methodieken beschikken om hic et nunc in te spelen op wat zich in de groep aanbiedt. Van een vrouw die zojuist de deurwaarder op bezoek gekregen heeft, kan men b.v. niet verwachten dat ze zonder verpinken direct aan een kookactiviteit begint.

Het is ook belangrijk te vertrekken van wat de vrouwen kunnen, en niet van wat ze niet kunnen. Er wordt een positief klimaat gecreëerd waarin ze vanalles kunnen uitproberen, waarin ze kunnen tonen dat ze iets kunnen, en waar men ook mag falen. Het is ook belangrijk de sociale context erbij te betrekken.

De groep biedt de vrouwen emotionele en sociale ondersteuning. Het gemeenschapsgevoel werkt 'ontschuldiging'. Het armoedeprobleem krijgt voor de vrouwen een ruimere context. De vrouwen kunnen er hun verhaal kwijt. Ze leren meer van elkaar dan van de groepsleiding. Het werken in groep verhoogt hun weerbaarheid en hun draagkracht. Ze worden mondiger. De groepsleden zijn een spiegel voor elkaar. Door de reactie van anderen krijgen ze een zicht op hun gedrag. Ze krijgen ook een realistischer beeld over hun kunnen.

Het einddoel van de groepswerking is de integratie in de samenleving : vertrouwd geraken met de gedragscodes, de verwachtingen, de verplichtingen van de samenleving, actief deel uitmaken van de samenleving.

We slagen daar gedeeltelijk in. Via de groepswerking ontwikkelen de mensen netwerken van contacten buiten de groepswerking. De mantelzorg krijgt weer ruimte. Een aantal van hen komen terecht in opleidings- en werkgelegenheidsinitiatieven. De vrouwen vinden ook beter hun weg in de reguliere hulpverlening. Sommigen, zeker zij die van bij de aanvang aan het project deelnamen, moeten nu trouwens geen beroep meer doen op de hulpverlening.

De groepswerking straalt voor een stuk ook uit op het gezin. De vrouw profileert zich meer in het gezin, en ook naar buiten toe.

Het armoederapport biedt volgens ons een schat aan mogelijkheden voor aanbevelingen aan de beleidsmensen. Essentieel is dat de armen als gesprekspartner erkend en opgenomen worden op alle echelons. Participatie is een fundamenteel democratisch recht.

We stellen vast dat sommige al wettelijk bepaalde rechten voor de armen zo moeilijk afdwingbaar zijn. Ofwel vinden ze hun weg niet in het kluwen van reglementeringen, ofwel hebben ze er gewoonweg geen geld voor. Wij pleiten voor een ombudsdienst voor de armen naast de klassieke wegen. Het kan niet de bedoeling zijn een apart circuit te creëren, maar de klassieke wegen moeten dichter bij hen gebracht worden.

Belangrijk is dat armoede erkend wordt als beperking.

De armen moeten in hun thuissituatie ondersteund worden. De problemen mogen niet uit de gezinscontext gerukt worden. De armen moeten als gezin benaderd worden. Daarom zouden de thuisbegeleidingsdiensten uitgebreid moeten worden. Ze zouden vanaf januari 1995 meer middelen krijgen, maar in realiteit lijkt het veeleer om een personeelsinkrimping te gaan. In plaats van 6 gezinnen zullen de maatschappelijk werkers nu 8 gezinnen moeten begeleiden. En dat terwijl de begeleiding een zeer tijdsintensief proces is.

Armen krijgen subsidies als de kinderen in een instelling zitten, maar niet als de kinderen thuis leven. Daar moet verandering in komen.

Ten slotte willen wij een lans breken voor beter onderwijs voor de armen. Het onderwijs is nu vaak aanleiding tot een opeenstapeling van negatieve ervaringen bij de armen. Toch kan het ook een poort zijn om uit de armoede te geraken. Daar moet meer werk van gemaakt worden.

2.2. Uiteenzetting door mevrouw M. Hens

De Vereniging van mensen met laag inkomen en kinderen is een vrijwilligersorganisatie. Wij verenigen generatie-armen die samen vechten tegen extreme armoede en uitsluiting. Ze willen gehoord en vertegenwoordigd zijn in de samenleving. Niet de gevolgen van armoede, maar de oorzaken willen zij aanpakken op basis van een evenwaardige, wederkerige en respectvolle relatie tussen armen en meerbegoeden.

Erkenning als mens, als volwaardige burger is een mensenrecht. De armsten willen deel uitmaken van de samenleving, maar krijgen er weinig kansen toe. Ten tijde van de Franse revolutie hebben enkelen tevergeefs geijverd voor een stem van de armsten in de Staten-Generaal. Wij willen die strijd voortzetten. Onze oproep is niet aan de hulpverleners gericht : zij moeten niet van het probleem overtuigd worden. Met hen alleen zal het probleem overigens nooit opgelost worden. Dat kan alleen door de samenwerking van alle geledingen in de samenleving.

Extreme armoede is vernietigend. Schaamte, vernedering, verwerping, wanhoop, woede, gevoelens van mislukking geven de mens nooit de kans om mens te zijn. De menselijke waardigheid wordt aangetast. Het is een verwerpelijk onrecht. Armen leveren een nooit ophoudende strijd om mens te zijn.

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen bestaansonzekerheid en extreme armoede. Maatregelen die voor het gemiddelde van de uitgesloten doeltreffend zijn, bereiken zelden of nooit de allerarmsten. Kansarmoede vinden we daarom een onnauwkeurig begrip. Het gaat om verschillende categorieën van mensen : werklozen, vrouwen, daklozen, bejaarden, migranten... Binnen die categorieën zijn er dan de allerarmsten die nooit bereikt worden.

Armoede is een schending van de mensenrechten. Een deel van de bevolking is gedwongen afhankelijk van voedselhulp. De overheid laat bestaan dat mensen honger lijden. Volgens het Centrum voor Sociaal Beleid is 20 percent van de Belgische bevolking bestaansonzeker, 4 à 6 percent extreem arm. Dan wordt er gezegd dat ons land goed scoort !

Voor armen is het zo moeilijk om te krijgen waar men recht op heeft. Verwezen worden naar de bijstand plaatst je in een - meestal blijvend - afhankelijke positie. Armen hebben altijd een tussenpersoon nodig, anders blijven de deuren voor hen gesloten. De armen zijn niet geloofwaardig en worden behandeld als kinderen.

De armsten hebben geen plaats op de sociale ladder ofwel een van de slechtste. Ze leven in slechte woningen, als ze al een dak boven hun hoofd hebben. Ze leven in voortdurende angst dat hun kinderen geplaatst zullen worden. Ze hebben geen werk, of onderbetaald, zwart werk. Hun toekomst is onzeker.

De huidige trends in het beleid zullen tot meer armoede leiden. De wetgeving legt de uitkeringsgerechtigde werklozen een soort dwangarbeid op die gevaarlijk op uitbuiting lijkt. De armen willen niet verantwoordelijk gesteld worden voor de economische moeilijkheden van de staat of voor het deficit in de sociale zekerheid. Dergelijke denkbeelden leiden tot het verlies van het recht op werkloosheidsuitkering of bestaansminimum. De druk op de inkomens van de werkenden in naam van de concurrentie zorgt voor nog grotere bestaansonzekerheid.

In hun strijd tegen de armoede vinden de armen hun waardigheid terug. Door samen te komen beseffen ze dat ze niet alleen staan. Het maakt hen krachtiger ; ze durven getuigen. Voor het eerst tellen ze mee in een universele beweging, samen met anderen. Daarover kunnen ze fier zijn. Hun overtuiging groeit dat ze recht hebben op een beter leven, dat ze een mens zijn als ieder ander.

De Beweging voor mensen met laag inkomen en kinderen wil zich profileren als een gezinsbeweging. De armen moeten zich in hun gezin kunnen ontplooien. Extreme armoede breekt gezinnen. Het recht op een gezin wordt voor de armsten voortdurend geschonden.

Daarom vragen we de erkenning van het recht op een gezinsleven, een gewoon gezinsleven. Armen leven met de voortdurende herinnering aan schaamte en vernedering die zij als kind hebben moeten meemaken. Velen hebben geen gezinsleven gekend, ze waren geplaatst. Ze moeten het allemaal nog leren.

Plaatsing zou nooit mogen gebeuren wegens armoede. Plaatsing kan alleen in nauw overleg met de ouders en op uitdrukkelijke vraag van het gezin in een crisissituatie. Hulpverleners oordelen te vlug op basis van gebrek aan basisvoorzieningen, waarvoor de armen niet verantwoordelijk zijn. Als de basisrechten gerespecteerd zouden worden, zouden de ouders zelf hun kinderen kunnen grootbrengen. Ze krijgen de kans niet dat te bewijzen.

Het gezinsinkomen zou beveiligd moeten worden. Geen goed of geen vast inkomen bedreigt het gezinsleven. De armen leven in voortdurende stress om de eindjes aaneen te knopen. Ondanks het recht op kinderbijslag moeten de armen er vaak maanden op wachten. De wetgeving is veel te ingewikkeld. Kinderbijslag moet een onvoorwaardelijk recht van het kind zijn, ongeacht de situatie van de ouders.

De schulden maken dat de armen steeds dieper wegzakken. Ze komen terecht in een spiraal van deurwaarders en gerechtskosten. Afbetalingsplannen en beslag op het loon knagen aan het al zo karige maandinkomen. We durven ervoor te pleiten dat de schulden van de armste gezinnen kwijtgescholden zouden worden, rekening houdend met een aantal criteria in functie van de basisrechten inzake inkomen, huisvesting, voeding, kleding. Zo krijgen de armen de kans opnieuw met een schone lei te beginnen.

De kinderen moeten de kans krijgen algemeen vormend onderwijs te volgen en een beroep te leren. Veel kinderen kunnen niet lezen of schrijven als ze het basisonderwijs verlaten. Het onderwijs houdt te weinig rekening met de moeilijke omstandigheden waarin de kinderen leren. Het onderwijs is ook vaak te duur. De kinderen lopen er luttelkens van vernedering en uitsluiting op die ze hun hele leven met zich mee dragen.

Voor de armsten is het ontzettend moeilijk om aan een woning te geraken. Doordat huisvesting te duur is belanden de armsten op campings, worden ze dakloos, vallen gezinnen uiteen, worden kinderen geplaatst. Ze hebben nauwelijks toegang tot de sociale huisvesting. Is het niet mogelijk dat de sociale huisvestingsmaatschappijen werk maken van het recht op wonen voor de armsten ?

In heel de discussie over het decreet waardoor mensen niet meer op een camping zouden kunnen wonen, worden de betrokkenen, de armsten, weerom niet gehoord. Zij kiezen er zelf niet voor om op een camping te wonen, maar toch is het voor hen vaak een betere oplossing dan veel andere.

Bij een ernstig programma van armoedebestrijding dienen zich de volgende prioriteiten aan.

Ten eerste is medewerking van de armsten essentieel. Het algemeen verslag is daar een eerste grote aanzet toe geweest. Ik hoop dat het een startsein is voor verdere dialoog en geen eindpunt.

Een tweede punt is de erkenning van bewegingen die met de armsten werken aan het erkend, gehoord en vertegenwoordigd worden van de armsten in de samenleving.

Een derde punt is het degelijk informeren, vormen en bewust maken van alle medeburgers.

Een vierde punt is de strijd tegen de extreme uitsluiting.

Ten slotte is het uitbouwen van een partnerschap met de armsten prioritair. Het reële partnerschap met de armsten botst al eeuwen op de gewoonte dat anderen voor hen zeggen hoe het moet. Nochtans is het partnerschap de enige weg voor armoedebestrijding. Partnerschap kan alleen een bewuste keuze zijn. De armsten hebben geen enkele macht. Ze kunnen alleen rekenen op onze solidariteit.

2.3. Uiteenzetting door mevrouw L. Goossens

Het ontstaan van De Cirkel bijna zeven jaar geleden heeft zowel een emotionele als een rationele basis. De emotionele basis van het project lag in het plotse besef dat het (instellings)verleden van de armen mee oorzaak was van het nog steeds in armoede leven. De rationele aanzet tot De Cirkel kwam er door een onderzoek van de RUG naar de nazorg in de hulpverlening. Daaruit bleek dat de armen heel wat hulpverleners zien passeren zonder dat ze daarbij het gevoel hadden dat ze daadwerkelijk geholpen werden.

Blijkbaar is er dus een missing link, een groot misverstand tussen enerzijds hulpverleners, beleidsmensen en anderzijds de armen. Vanuit dat besef werden van bij de start de armen betrokken bij de uitwerking van het project.

Aanvankelijk dacht ik dat de missing link het gevolg was van moedwil van hulpverleners en beleidsmensen. Nadere analyse leerde ons dat de onbekendheid van hulpverleners en beleidsmensen met armoede de grote oorzaak is.

In het doorsnee hulpverleningsproces bepaalt de hulpvrager van begin tot einde het proces. Als we ergens pijn hebben, gaan we naar een dokter. Wij kiezen uit de alternatieven die hij ons voorlegt. Als zijn voorstellen ons niet helpen of bevallen, gaan we naar een andere dokter. Het hulpverleningsproces aan armen verloopt op een tegenovergestelde wijze. De arme wordt nooit bij betrokken bij de oplossing van zijn problemen. Het is de hulpverlener die het probleem formuleert, zoekt naar oplossingen en ze evalueert.

Wat zijn daarvan de oorzaken ? Waarom begrijpen we de arme niet ?

Nemen we het voorbeeld waarbij een moeder haar vijf kinderen niet meer aankan. Dat komt er ore van de jeugdrechtbank. Een consulente wordt erop uitgestuurd om een sociaal onderzoek te doen. In haar verslag komen alle karikaturen van armoede voor.

De hulpverlener, als middenklasseburger, beseft niet dat de moeder constant geconfronteerd wordt met falen en controle. Hij weet niet dat het welzijn van de kinderen het fundamentele project van de moeder is. De middenklasser heeft in zijn leven nog veel andere projecten : werk, relatie, vrije tijd... De hulpverlener is zich niet bewust van de onderliggende schaamte van de ouders.

De hulpverlener heeft als middenklasseburger ook een eigen levensgeschiedenis van waaruit hij een eigen visie heeft op een goed functionerend gezin. Dat bepaalt de wijze waarop de hulpverlener naar dat gezin kijkt. Je huis hoort er netjes bij te liggen, kinderen die niet ziek zijn moeten naar school gaan, een pint drink je 's avonds na je werk.

Vanuit zijn dienst of organisatie komt de hulpverlener met een welbepaalde opdracht. Dat bepaalt ook de manier waarop hij naar het gezin kijkt. De consulente komt vanwege de jeugdrechtbank kijken of de kinderen het wel goed stellen. Ze is niet geneigd de totale situatie van armoede onder ogen te nemen.

De hulpverlener heeft als middenklasseburger zijn vooroordelen ten aanzien van armen. Bij het bekijken van de situatie worden zijn vooroordelen bevestigd : het zijn drinkebroers, vuilaards, geweldenaars... Vanuit dat onbewust herkennen stelt hij zich de vraag niet waarom mensen in dergelijke situaties leven.

Als wij als hulpverlener problemen hebben, dan zijn ze partieel. We kunnen ze afscheiden van de rest van onze levensdomeinen, we kunnen ze apart oplossen. De armen daar-entegen zitten in een web van problemen. Elk probleem beïnvloedt de andere levensdomeinen.

Hulpverleners hebben vanuit hun opleiding geleerd dat ze perfect moeten zijn. Hulpverleners zijn met die gegevenheid niet geneigd het door hen gedefinieerd probleem voor te leggen aan de betrokkenen. De betrokkenen zijn juist mensen die hun falen op alle domeinen moeten toegeven. Dat leidt onvermijdelijk tot botsingen. Die hulpverlener weet het allemaal zo goed, de armen voelen zich nog meer falen.

Zo komt het dat de vraag : "Help mij, ik slaag er niet in mijn levensproject waar te maken", beantwoord wordt met : "de kinderen moeten geplaatst worden". Daarmee wordt meteen het levensdoel ontnomen. De arme wordt elke greep op zijn leven ontnomen. Hij wordt het recht ontnomen om zelf een greep te krijgen op zijn problemen. Dankzij de armoede hebben enorm veel, téveel mensen werk.

Nochtans hoort de hulpvrager zelf de opdrachtgever van elke vorm van hulpverlening te zijn, en ook van elke beleidsmaatregel. Dat dit niet gebeurt is in de eerste plaats frustrerend voor de arme, maar ook voor de hulpverlening.

Ik wil het nu in het bijzonder over plaatsing hebben. Rond de eeuwwisseling hadden beleidsmensen een 'lumineus' idee : de tabula rasa. Neem de kinderen af, zet ze in een gezonde omgeving, en dan krijgen we nieuwe mensen die de toekomst van onze samenleving zullen zijn. Het resultaat is totaal anders.

Meer en anders dan de andere klassen hebben armen maar één project : mijn kinderen moeten het beter hebben ! Aangezien zijzelf vaak een plaatsingsverleden hebben, betekent dat dat ze hun kinderen nooit geplaatst willen zien.

Wat brengt het plaatsingsverleden voor henzelf mee ? In de verhouding moeder-kind - de moeder neemt een centrale rol in in het gezin -, treedt van bij het begin van de plaatsing een vervreemding op. Het kind krijgt een ideaalbeeld van de moeder dat niet met de werkelijkheid overeenkomt. De moeder schermt zich af van de pijn, bouwt een muur op. Het contact tussen moeder en kind wordt verbroken. Dat brengt conflicten met zich mee.

Op het moment van de plaatsing beginnen de ouders of de moeder een gevecht tegen de samenleving die hun het fundamenteel recht op het grootbrengen van zijn kinderen ontzegt. Eerst is het een gevecht om het kind, mettertijd wordt het een gevecht tegen de samenleving.

Na een plaatsing heeft het gezin een thuisbegeleidingsdienst nodig om die vervreemding te herstellen. Een dubbele kost dus voor de samenleving.

Bij de geplaatste kinderen zelf ontwikkelt zich een dynamiek van aantrekken en afstoten. Aantrekken enerzijds omdat zij intens verlangen naar de moederfiguur, en afstoten anderzijds omdat zij opnieuw die angst krijgen alleen gelaten te worden. Die dynamiek speelt hun hele verdere leven en maakt het vormen van relaties bijna onmogelijk. Dan spreekt men van de conflictueus sterke bloedband bij armen...

Door het feit dat ze in groep opgegroeid zijn, hebben ze nooit kunnen experimenteren. In een groep zijn vaste normen en afspraken nodig. Er is geen plaats voor individuele normering, de kinderen kunnen niet leren wat hun eigen grenzen en mogelijkheden zijn. Een kind dat uit een instelling komt, weet niet wie hij is. Het heeft een lage identiteitsontwikkeling.

Geplaatste kinderen ontwikkelen verder een schulddenken : "ik zal er wel schuld aan hebben dat ze mij geplaatst hebben". Dat vormt een goede voedingsbodem voor de schuld die ze van de samenleving toegeworpen krijgen.

In de verhouding moeder-kind en ten opzichte van zichzelf hebben ze een enorm tekort aan basisvaardigheden, aan 'basic-trust' die nodig is om te kunnen groeien in het leven. Daar komt nog bij dat als men uit zijn vertrouwd milieu gerukt is, men volledig blokkeert in het leren van vaardigheden die noodzakelijk zijn om in een samenleving te kunnen meedraaien. En daarna krijgt men een hoop verwijten om wat men niet kan...

Zo bestendigen we armoede door plaatsing. De armen hebben een enorme achterstand die zeer moeilijk in te lopen is. Temeer dat de samenleving verwacht dat ze het allemaal kunnen. Ze durven op de duur ook niet meer vragen hoe ze het moeten doen. Voor ze het weten zitten ze in een web van problemen.

De angst voor de jeugdrechtbank maakt dat ze daden gaan stellen die hen nog dichter bij de jeugdrechtbank brengt, die maken dat hun kinderen geplaatst worden.

De maatschappelijke reactie op armoede is er een van onbegrip. Dat uit zich in het vattingsmechanisme. Armen worden veel vlugger gevat door de jeugdrechtbank. Sterker, de jeugdrechtbank veroordeelt de armen om hun armoede in plaats van om feiten, terwijl de rijkere klassen ervan gespaard blijven zelfs al is duidelijk sprake van kindermishandeling. Er wordt met twee maten en gewichten gewogen. Vanwaar halen wij het recht om zo te oordelen ?!

2.4. Uiteenzetting door mevrouw L. Trienpont

Kind en Gezin is een paracommunautaire instelling met een preventieve opdracht inzake het welzijn van kinderen. Kind en Gezin kreeg volgens het decreet van 1984 ook de opdracht speciale aandacht te geven aan kansarme gezinnen en kinderen, en aan andere risicogezinnen. Daar ligt voor Kind en Gezin de basis voor de ontwikkeling van een kansarmoedebeleid.

Kind en Gezin heeft altijd al aandacht gehad voor kansarme gezinnen. De laatste twee jaar werd binnen Kind en Gezin echter gewerkt aan een meer gestructureerde uitwerking van de dienstverlening aan kansarme gezinnen. Er werden beleidsmatig strategische keuzes gemaakt, en middelen vrijgemaakt voor kansarmoedebeleid.

In 1992 werd gestart met het opstellen van een kansarmoede-atlas van gezinnen met jonge kinderen. Deze kansarmoede-atlas was een belangrijk vertrekpunt om een aangepaste preventieve dienstverlening uit te bouwen.

Mee op basis van gegevens uit de kansarmoede-atlas werd een beleidsdossier gemaakt over Kind en Gezin en kansarmoede. Er wordt een vernieuwde werking ten aanzien van kansarmoede voorgesteld, alsook de wijze waarop de werking in de praktijk zal worden geïmplementeerd.

Dat resulteerde uiteindelijk in het opnemen van die nieuwe beleidsvisie in de strategische planning preventieve kinderopvang, die de raad van beheer in december 1993 goedkeurde. Het is de bedoeling een programmatische preventieve aanpak te formuleren en als beleid naar voren te schuiven.

Op dit ogenblik bereikt Kind en Gezin 92 percent van de gezinnen waar een kind geboren wordt. Het is de bedoeling alle gezinnen te bereiken. We willen alle gezinnen een basiszorgpakket aanbieden. Voor kansarme gezinnen en risicogezinnen, gezinnen met adoptiekinderen, gehandicapte kinderen, voorzien wij in een specifiek zorgaanbod. Terwijl ons doelpubliek normaal gezinnen met kinderen tot drie jaar is, wordt dat voor kansarme gezinnen uitgebreid tot gezinnen met kinderen tot zes jaar. Zoals velen hier al aangetoond hebben, is het schoolgaan voor arme jonge kinderen geen gemakkelijke zaak.

Naar aanleiding van het opstellen van de kansarmoede-atlas werden zes criteria afgeleid op basis waarvan Kind en Gezin een gezin als kansarm beschouwt. Het gaat om het maandinkomen, de arbeidssituatie van de ouders, de opleiding van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting van het gezin en de gezondheidstoestand van de gezinsleden. Als het gezin aan drie of meer criteria beantwoordt, wordt het als kansarm beschouwd. Beantwoordt het gezin niet aan drie criteria, en oordeelt de sociaal verpleegkundige die het gezin kent, dat het gezin wel kansarm is, wordt het gezin ook als kansarm erkend.

Uit onderzoek van de 92 percent gezinnen die Kind en Gezin bereikt, blijkt dat 2,7 percent van de gezinnen in het Vlaamse Gewest kansarm is. Dat cijfer is lager dan de 5 à 6 percent waartoe ander onderzoek komt, omdat ons onderzoek beperkt is tot de gezinnen met kinderen tot drie jaar. De geografische spreiding komt wel ongeveer overeen met andere cijfers. In Oost-Vlaanderen is 3,3 percent van de gezinnen kansarm, in West-Vlaanderen 2,1 percent, in Vlaams-Brabant 1,8 percent, in Limburg 1,5 percent, in Antwerpen 3,8 percent. Uiteraard ligt het percentage het hoogst in Gent en Antwerpen : respectievelijk 4,7 en 5,3 percent.

In de negen regio's waar de hoogste kansarmoedecijfers geconcentreerd zijn, zullen vanaf 1996 negen preventieve zorgcentra geïnstalleerd worden. De preventieve zorgcentra zullen er als gewone consultatiebureaus uitzien. Ze zullen echter inspelen op de speci-

fieke noden van de kansarme populatie. Dat betekent zoveel mogelijk aan huis gaan, voorzien in kinderopvang, de problemen integraal benaderen, een geïntegreerde werking aanbieden van prenatale zorg, zorg voor het jonge kind en groepswerking. Daarbij zal niet alleen aandacht uitgaan naar preventie, maar ook misschien, indien nodig, naar curatieve zorg, in die zin dat de gezinnen zelf meer een beroep gaan doen op de curatieve sector. De centra krijgen ook bijkomend personeel : ervaringsdeskundigen en intercultureel medewerkers.

In februari werd met twee dergelijke proefcentra gestart. Uit die ervaring zullen de nodige lessen getrokken kunnen worden voor de definitieve start van de preventieve zorgcentra.

2.5. Uiteenzetting door mevrouw P. Vanhamel

In het kader van de hulpverlening aan kansarme gezinnen is men in Kind en Gezin in oktober 1992 gestart met het Horizon-project. Het was een opleidings- en tewerkstellingsproject waarbij kansarme vrouwen als ervaringsdeskundigen ingeschakeld werden in de werking van Kind en Gezin. Doel van het project is enerzijds de hulpverlening aan kansarme gezinnen te verbeteren en anderzijds de persoonlijke en professionele groei van de betrokken vrouwen te bevorderen.

De samenwerking tussen sociaal verpleegkundige en ervaringsdeskundige kan vergeleken worden met een tandem. Elk van beide neemt naargelang de situatie het stuur in handen en geeft richting aan de begeleiding. De relatie tussen de ervaringsdeskundige en de sociaal verpleegkundige is een gelijkwaardige, complementaire relatie waarbij elkeen zijn eigen inbreng heeft. De sociaal verpleegkundige is deskundig door haar opleiding, de ervaringsdeskundige door het werken met haar ervaring. Als hulpverlener kan je wel inzichten krijgen in het arm zijn, maar het voelen zal je nooit kunnen. De ervaringsdeskundige weet uit eigen ervaring wat het betekent arm te zijn. Sociaal verpleegkundige en ervaringsdeskundige zijn beiden verantwoordelijk voor het uiteindelijke hulpverleningsaanbod dat ze vanuit hun reflecties en hun overleg bieden.

De ervaringsdeskundige is haar kansarmoede voor een stuk ontgroeid. Dat betekent niet dat ze niet meer kansarm zijn, ze zijn wel een stuk sterker geworden. Ze zijn in staat hun eigen ervaring te gebruiken in de hulpverlening aan kansarme gezinnen.

Waaruit bestaan de taken van de ervaringsdeskundigen ?

De ervaringsdeskundige verduidelijkt vanuit haar leefwereld taal, gevoelens, gedrag, waarden, verwachtingen, (overlevings)strategieën, adviezen enz. van de kansarme gezinnen naar de sociaal verpleegkundige en andere hulpverleners toe.

– De kinderen van een gezin zijn geplaatst in een pleeggezin. De hulpverleners menen dat de moeder haar kinderen niet graag ziet, ze gaat ze immers niet bezoeken. Wat blijkt ? Aan de ervaringsdeskundige vertelt de moeder dat ze bij haar eerste bezoek aan het pleeggezin haar eigen kinderen niet mocht voeden. Daardoor kreeg ze opnieuw het gevoel een slechte moeder te zijn. Om dergelijke confrontaties te vermijden, ging ze niet meer op bezoek. Door de inschakeling van een ervaringsdeskundige werd dus duidelijk dat die moeder haar kinderen wel graag ziet, maar dat door de houding van het pleeggezin het voor haar onmogelijk was nog op bezoek te gaan.

Omgekeerd maakt de ervaringsdeskundige aan de kansarmen duidelijk wat de maatschappij van hen verwacht. Waarom het b.v. belangrijk is dat zij op afspraak naar de consultatie komen en welke interpretatie hulpverleners koppelen aan hun regelmatige afwezigheid.

Een tweede belangrijke taak van de ervaringsdeskundige is ondersteuning. Ze gaat samen met het gezin op weg. De ervaringsdeskundige bevestigt het gezin in zijn pogingen om de kansarmoede te ontgroeien. Belangrijk is dat zij het gezin 'ontschuldigt'. Bevestiging van een ervaringsdeskundige heeft veel meer resultaat dan van de hulpverlener.

– De kinderen van een moeder zijn geplaatst. De instelling bevindt zich op anderhalf uur van het dorp waar zij woont. Die afstand en de angst van de moeder voor de instelling - ze is zelf geplaatst geweest -, vormen voor de moeder een grote drempel. De ervaringsdeskundige gaat mee om de moeder te ondersteunen. Na enkele keren durft de moeder alleen gaan.

Een derde belangrijke taak is een stuk model staan. Daarbij gaat het niet om een bepaalde nomr die we voorop stellen. Via de ervaringsdeskundigen leren we de mensen een aantal vaardigheden aan : b.v. papieren invullen, het huishouden doen... Iemand van de eigen leefwereld staat dicht bij de betrokkenen en kan op een gewone manier iets bijleren. Dat model staan geldt ook ten aanzien van de sociaal verpleegkundigen. De ervaringsdeskundigen leren hen de taal van de kansarmen te spreken, recht voor de raap te spreken, bij hen aan te sluiten.

Een vierde taak is de brugfunctie. De ervaringsdeskundigen ervaren dit zelf als hun voornaamste taak. Ze komen op voor de kansarmen, ze gaan aan hun kant staan, ze bemiddelen. Ze zijn hun pleitbezorger, ook op een moment waarop de sociaal verpleegkundige de begeleiding niet meer ziet zitten. Ze wijzen op nog mogelijke uitwegen.

Een vijfde taak is de signaalfunctie. De ervaringsdeskundige observeert het gezinsfunctioneren en het hulpverleningsproces en verwoordt, indien ze dat nodig vindt, knelpunten aan de verschillende betrokkenen. Die signaalfunctie is niet alleen belangrijk voor de hulpverlening, maar ook voor het beleid van Kind en Gezin. We proberen die signalen zo veel mogelijk op te vangen en er iets mee te doen.

Waarin ligt de meerwaarde van het werken met ervaringsdeskundigen ?

Vooreerst is er de meerwaarde voor de ervaringsdeskundigen zelf. De acht vrouwen die in het project meewerken, hebben een enorme evolutie doorgemaakt. Ze zeggen dat ze nu iemand geworden zijn. Ze hebben meer zelfvertrouwen gekregen, ze worden erkend. Door te werken tellen ze mee in de maatschappij. Ze groeien op materieel en psychisch vlak.

De meerwaarde voor de sociaal verpleegkundigen is op velerlei vlak gesitueerd.

De ervaringsdeskundigen interpreteren gedragingen en woorden van de kansarmen vanuit hun eigen ervaringen van kansarm zijn. Ze geven de sociaal verpleegkundigen nieuwe inzichten in het functioneren en handelen van het gezin. Die nieuwe inzichten maken ruimte vrij voor meer geduld en begrip vanwege de hulpverlener. De hulpverlener leert zijn eigen normen en waarden opzij zetten en de situatie bekijken vanuit het gezin zelf.

De sociaal verpleegkundigen en ook andere hulpverleners hebben geleerd anders te communiceren met hun gezinnen. Hulpverleners zijn vaak bang de gezinnen te kwetsen, en gebruiken uit voorzichtigheid lange zinnen of houden het gesprek nogal vaag. De ervaringsdeskundige leert ons dat de gezinnen hierdoor de boodschappen niet begrijpen. Ook leert de ervaringsdeskundige ons dat, indien er voldoende vertrouwen bestaat, moeilijke thema's wel besproken kunnen worden en dat directe confrontaties, vanuit een respectvolle basishouding, het gezin vlugger op weg helpen.

Door de inbreng van de ervaringsdeskundige wordt de hulpverleningsaanvraag anders geformuleerd. Zij voelen de eigenlijke behoeften en de prioritaire problemen van de gezinnen beter aan.

De ervaringsdeskundigen leren sociaal verpleegkundigen de positieve krachten van het gezin kennen. De inzet van het gezin om de problemen het hoofd te kunnen bieden komt meer naar voren. Hierdoor wordt het eigen handelen van het gezin meer gevaloriseerd en gerespecteerd.

De ervaringsdeskundige heeft een praktische kijk op de sociale kaart. Zij geven meer bruikbare informatie aan de gezinnen. Zij kennen de instanties die al dan niet ingaan op een bepaalde vraag en kunnen hierdoor efficiënter advies geven. Zo kunnen zij bijvoorbeeld het gezin verwittigen indien diensten negatief omgaan met een bepaalde vraag.

De ervaringsdeskundige is ook een steun voor de sociaal verpleegkundige. Vaak zitten sociaal verpleegkundigen met vragen omtrent de hulpverlening die zij bieden. De aanwezigheid en inbreng van de ervaringsdeskundige kan een bevestiging zijn voor de stappen die reeds werden ondernomen of geeft aanwijzingen om bij te sturen.

Kind en Gezin heeft af te rekenen met een negatieve erfenis : in kansarme milieus worden sociaal verpleegkundigen gezien als hulpverleners die kinderen 'plaatsen'. Door de aanwezigheid van de ervaringsdeskundige is de houding van de gezinnen enigszins gewijzigd. Er is meer vertrouwen. De ervaringsdeskundige slaagt erin de gezinnen te motiveren voor de hulp die Kind en Gezin biedt.

Ervaringsdeskundigen werken met hun eigen levenservaring. Daardoor vinden zij meer aansluiting bij het gezin. Bovendien is het vaak zo dat de gezinnen met de ervaringsdeskundige voor het eerst over het verleden praten en gezamenlijke ervaringen uitwisselen. Dit is met hulpverleners niet mogelijk, aangezien zij deze ervaringen niet hebben en niet geneigd zijn iets over hun persoonlijk leven bloot te leggen. Hierdoor geven zij de indruk 'probleemloos' te zijn en bevestigen zij het gevoel van de kansarmen dat zij alleen problemen hebben.

Tot slot nog dit. In het Horizon-project begeleiden 8 tandems 65 kansarme gezinnen. Daarvan heeft 81 percent van de gezinnen met plaatsing te maken : ofwel werden de ouders geplaatst, ofwel wordt het gezin continu bedreigd met plaatsing van de kinderen. Daarmee wordt duidelijk dat er wel degelijk te veel kinderen geplaatst worden.

2.6. Bespreking

"Partnerschap met de armsten" is essentieel. Mevrouw A. Gijsbrechts-Horckmans vraagt de sprekers het minderwaardigheidscomplex van de armen verder weg te werken. De politici moeten respect en hulp afdwingen voor de armsten.

Mevrouw M. De Meyer meent te mogen stellen dat de hulpverleners die hier aan het woord geweest zijn, jammergenoeg niet representatief zijn voor het grote veld van de hulpverlening. In hoeverre is hun aanpak al doorgedrongen tot dat ruimere actievelde ? Welke verweermogelijkheden hebben armen die daar op een muur stuiten ?

Mevrouw L. Goossens ziet de laatste jaren toch verandering. Kind en Gezin is een van de eerste grote instituten geweest die met methodieken ging werken waarbij de armen zelf betrokken worden. Hoewel de nieuwe methodieken nog niet algemeen verspreid zijn, zijn er anderen die volgen. Met het OCMW Antwerpen b.v. loopt een project "Drie-armenkruispunt", waarbij hulpverleners, beleids mensen en armen een verbond aangaan. Het is de bedoeling de voorstellen van de armen in de gezinswerking te realiseren. Het OCMW Kruibeke b.v. vroeg onlangs hoe zij met ervaringsdeskundigen kunnen samenwerken.

De Cirkel kan de vraag om lezingen niet meer bijhouden. Er is de laatste jaren meer respect voor het project. Hulpverleners in de ruime zin zijn meer bereid om te zoeken naar andere werkwijzen. Het feit dat het armoederapport een dergelijke weerklank in de pers gekregen heeft, is op zich al een aanwijzing dat er iets aan het veranderen is.

Mevrouw V. Dua vraagt of de werking met ervaringsdeskundigen aan bod komt in de opleidingen in de sociale sector.

De Cirkel wordt vaak gevraagd door sociale scholen om training te geven. Ipsoc in Kortrijk en de sociale school in Gent b.v. zijn zeer geïnteresseerd.

De Cirkel vindt het vooral belangrijk een opleiding voor ervaringsdeskundigen op te stellen. In het kader van het project Drie-armenkruispunt wordt gewerkt aan de vorming van ervaringsdeskundigen en OCMW-hulpverleners. Hoewel niet het diploma, maar het hanteren van hun ervaring belangrijk is voor de ervaringsdeskundigen, voorspelt mevrouw Goossens moeilijkheden inzake de diplomavereisten.

Mevrouw P. Vanhamel bevestigt dat. In Kind en Gezin is al discussie geweest over de wedde van de ervaringsdeskundigen. Andere werknemers van Kind en Gezin die ook geen diploma hebben, krijgen evenmin een hogere wedde, zo wordt geargumenteed.

Nochtans is het zeer waardevolle werk van ervaringsdeskundigen niet te benijden en niet te onderschatten : ze moeten constant met hun eigen pijn werken.

Hoe worden ervaringsdeskundigen gerecruteerd ? Hoe begint men eraan ?

Kind en Gezin stelt eerst aan veldwerkers het project voor en vraagt of zij eventueel geïnteresseerde mensen kennen die als ervaringsdeskundige in aanmerking komen. Dan volgt een groepsgesprek met die mensen, waaraan ook de al aangeworven ervaringsdeskundigen deelnemen. Daarna heeft een individueel gesprek plaats met degenen die zich kandidaat stellen, ook weer in aanwezigheid van een ervaringsdeskundige. Bij het prille begin van de recrutering heeft Kind en Gezin de steun gekregen van De Cirkel.

De Cirkel gaat iets anders tewerk. De Cirkel vraagt aan alle groepen uit het buurtwerk die aan armoedebestrijding werken, om zelf aan de mensen uitleg te mogen geven

over het project. Dan volgt een meer specifieke informatievergadering met de meer geïnteresseerden. Daarna komt er een sollicitatiegesprek met de kandidaten, in aanwezigheid van de ervaringsdeskundigen.

Waarom zouden de sociale huisvestingsmaatschappijen ook niet met ervaringsdeskundigen werken, merkt mevrouw T. Merckx-Van Goey op.

Volgens mevrouw M. L'Eau zou de ontmoeting van de nieuwe en de klassieke vorm van hulpverlening in zekere mate afgedwongen moeten worden. Nu maakt de reguliere hulpverlening al te vrijblijvend kennis. Een hulpverlener zou zich overigens voortdurend moeten (kunnen) bijscholen. De structurele macht van de hulpverlening zou geleidelijk aan afgebouwd moeten worden, in de mate dat de macht van de armen opgebouwd wordt. De armen moeten meer hanteerbare mogelijkheden hebben om beroep aan te tekenen tegen de hulpverlening als die niet verloopt zoals zij wensen.

Het verbondsideaal, het partnerschap, moet leiden tot samenwerking op alle niveaus, in de geest van het armoederapport, nl. in dialoog en met volledige participatie van de betrokkenen. De confrontatie brengt beleidsmensen en hulpverleners dichter bij de realiteit, constateert mevrouw Goossens. Op dit ogenblik wordt ook gepleit voor ervaringsdeskundigen in pro deo-bureaus.

Mevrouw L'Eau vindt toch dat de ervaringsdeskundigen enkel een tussenstap mogen zijn. Uiteindelijk moet de hulpverleners deskundig genoeg zijn om de armen zelf te horen.

Er werd al heel veel tijd en energie gestoken in het helpen van individuele armen, maar veel minder in het nagaan van de mechanismen die armoede veroorzaken. Vorming over armoede is belangrijk, maar dan het liefst ingebouwd in het leerplan, ook aan universiteiten. Beleidsmaatregelen zouden getoetst moeten worden op hun effecten voor de armsten.

In de verenigde commissies Volksgezondheid en Sociale Zaken van Kamer en Senaat was het plan opgevat om samen als stuurgroep te waken over de globale aanpak van het probleem. Er was ook min of meer afgesproken om opstellers van het armoederapport bij de stuurgroep te betrekken. De vervroegde verkiezingen vallen in zekere zin ongelukkig. Mevrouw T. Merckx-Van Goey hoopt dat de politici ook na de verkiezingen het aangevatte werk voort zullen zetten. De afschaffing van het dubbelmandaat zal het de parlementariërs niet gemakkelijker maken om de armoedebestrijding globaal aan te pakken. Mevrouw T. Merckx-Van Goey vraagt hoe de politici de vierde wereld ervan kunnen overtuigen dat hun engagement blijft bestaan.

Mevrouw Goossens pleit voor de oprichting van een blijvend instituut, zoals b.v. het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (CGKR), dat buiten de politieke aflossing staat. Dat instituut zou erover moeten waken dat de voorstellen die armen formuleren, gerealiseerd worden.

Mevrouw M. De Meyer vreest dat, met een apart instituut als het CGKR, de politici te gemakkelijk hun verantwoordelijkheid kunnen ontlopen.

Het blijft belangrijk dat de bewegingen na de verkiezingen bij de beleidsmensen blijven aankloppen en hen wijzen op de gedane beloftes, oordeelt mevrouw V. Dua.

Alle sprekers vragen uitdrukkelijk dat het probleem van de armoede verder aandacht blijft krijgen. Mevrouw V. Dua zegt dat de Werkgroep Vrouwen zich verder zal beraden over de verdere opvolging.

De verslaggever,

A. GIBSBRECHTS-HORCKMANS

De voorzitter,

V. DUA